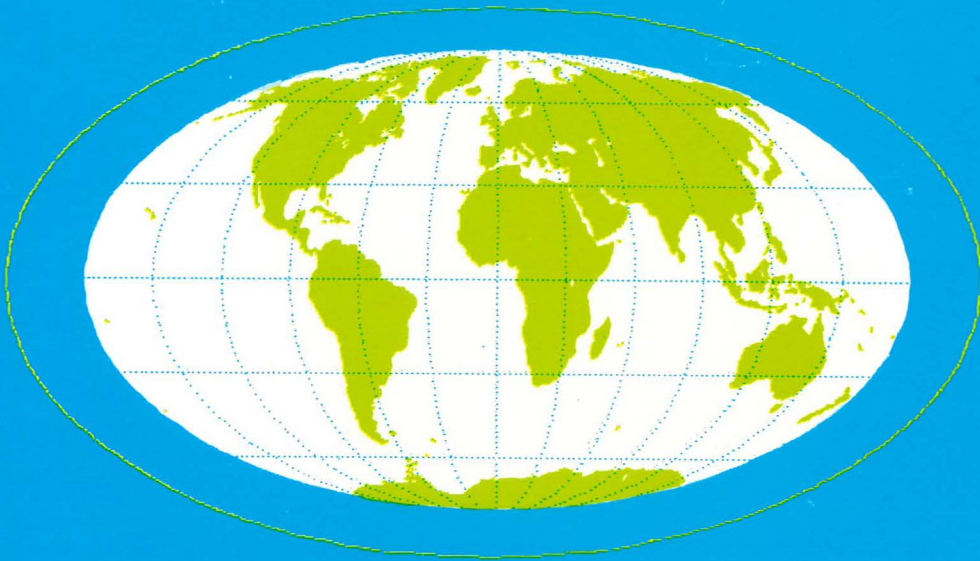

..Om Te Bewerken En Te Bewaren..

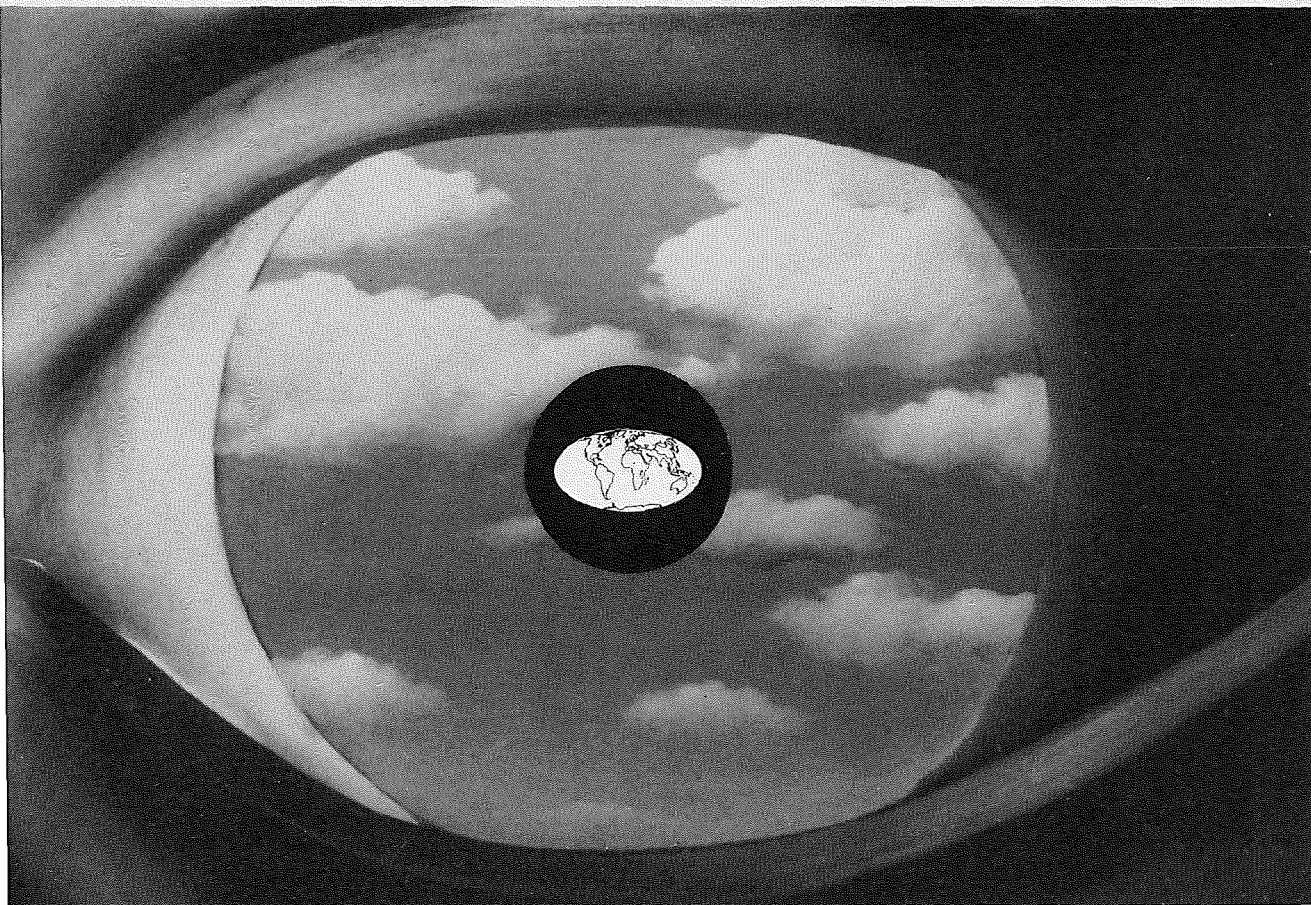
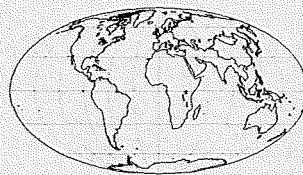
werkmop voor
kerk en milieuvraagstukken
samengesteld door
TJEERD HAMSTRA en ARNOLD SCHUT

voorwoord

Deze Werkmap

Deze werkmap wil een hulpmiddel zijn om gesprekken en activiteiten rond milieubehoud, behoud van de schepping, binnen de geledingen van de kerken gestructureerd aan de orde te stellen en op gang te brengen in het kader van het "conciliair proces van wederzijdse verplichting voor gerechtigheid, vrede en heelheid van de schepping".

Maar deze werkmap wil tevens aan de mensen uit de milieubeweging een beeld geven van wat er binnen kerken aan het groeien is rond deze thematiek en hoe vanuit de milieubeweging daarop ingespeeld kan worden, zodat samenwerking mogelijk is.

inhoud

1 voorwoord

3 eerste deel

Inleiding/Goed Rentmeesterschap/Ontvlucht Rentmeesterschap

6 tweede deel

Een taak voor de milieubeweging?

7 derde deel

Audio-Visueel Programma/Gebruik/Distributie

9 vierde deel

Een Conciliair Proces rond Gerechtigheid, Vrede en Behoud van de Schepping

13 vijfde deel

Milieuproblemen in Gemeenten en Parochies?/Taak en rol van plaatselijke kerken/Taak en rol van het kerklid/Activiteiten

29 zesde deel

Natuur- en milieueducatie/Planmatige aanpak/Vormingsproces/Doel/Elementen/Methoden/Werkvormen/Hulpmiddelen/Materialen/Ondersteuning en samenwerking

43 bijlage:

Een Proeve van een Taakomschrijving of taakopdracht van een (plaatselijke, oecumenische) werkgroep kerk en milieuvraagstukken'.

eerste deel

Inleiding/Goed Rentmeesterschap/ Ontvlucht Rentmeesterschap

Inleiding: Goed rentmeesterschap

En God schiep de mens naar zijn beeld. Naar Gods beeld schiep hij hen... Gen. 1:27

De mensen worden geschapen naar Gods beeld en gelijkenis, Beeld Gods zijn is maatgevend voor menselijke activiteiten. In het handelen van de mens moet Gods Scheppingswerk zichtbaar worden. In de zorg voor al het geschapene ligt de opdracht van de mens verscholen.

En God nam de mens en plaatste hem in de Hof van Eden om die te bewerken en te bewaren. Gen. 2:15

Wie rondkijkt in de wereld kan vaststellen dat aan het eerste deel van deze opdracht: het bewerken, geestdriftig is voldaan. Er is gehoor aan gegeven op een manier die buiten proportie is. De grenzen waarbinnen de mens dient te handelen zijn overschreden!

Aan het tweede deel van de opdracht: het bewaren, is niet voldaan! Onze biosfeer, het huis waarin we wonen, wordt geweld aangedaan. De ruimte waarin menselijk, dierlijk of plantaardig leven mogelijk is, is

zeer beperkt: enkele meters bodem, en een paar honderd meter lucht. Deze dunne schil bevat vrijwel alle leven! Wij worden daarin beschermd door een OZONlaag, die we aantasten door het gebruik van bepaalde gassen in koelapparaten en spuitbussen. De atmosfeer, die zorgt voor vochtigheid, tasten we aan door overmatig energiegebruik.

Het "broeikas effect" ontstaat door teveel koolzuurgas in de lucht. Zure regen is nog zo'n voorbeeld van te veel en te vaak. Aantasting van natuur- en cultuurmonumenten is het gevolg. Om nog maar te zwijgen van de bodemverontreiniging, de mestoverschotten, kernenergie, de vergiftiging van de zeeën, enz.

Meer en meer keren we natuurlijke processen om. Technische snufjes, waterzuiveringen, katalysatoren, rookgasontzwaveling enz. enz. kunnen het probleem misschien iets terugdringen, maar niet oplossen. De wet van behoud van ellende kennen we allemaal: Iedere "oplossing" levert een nieuw probleem op! We manipuleren via de biotechnologie erfelijk materiaal, er lijkt geen grens

**Kleine mens met je grote ideeën
waargaje in 's hemelsnaam heen?
Je weg, die als een kronkelend
zandpad begon
werd een heirbaan van gewapend
beton**

**voor de hel net te smal nog
voor de hemel te breed
Kleine mens met je grote ideeën,
weet je eigenlijk wel wat je deed?**

Wim Kan

aan het menselijk kunnen!

Tegelijkertijd lijkt de mens de maat van alle dingen te zijn. Natuurlijke tijdgenoten, planten en dieren, onze medeschepselen lijken niet meer te zijn dan objecten die beoordeeld worden op hun economisch rendement.

De natuur kan blijkbaar naar believen worden geëxploiteerd.

Ontvlucht rentmeesterschap

Wanneer we luisteren naar de Bijbelse boodschap wordt duidelijk dat we een aantal essentiële zaken over het hoofd zien.

In Gen. 2:19 en 20 wordt Adam de opdracht verstrekt om de dieren een naam te geven.

Niet alleen de mens krijgt een naam, en daarmee een bestemming en een opdracht, de gehele Schepping is er toe bestemd om tot haar verheerlijking te komen, te worden tot een plaats en een ruimte waarin mensen, dieren en planten in harmonie kunnen leven. De aarde is van de Heer, dat wil zeggen, niet van de mens.

In Gods heilsplan zullen mens en natuur tot hun recht moeten komen.

In vrede, gerechtigheid en heelheid van de Schepping wordt Gods heilsplan zichtbaar. In de chaotische werkelijkheid, waarin het leven op toeval en uitzondering lijkt te berusten, komt God als Schepper ordenend binnen en Hij wijst daar ieder levend wezen de hem toekomstige plaats, opdat het tot een rechtvaardige en barmhartige samenleving komt.

In die Schepping is de mens zich steeds meer uitbuitend en manipu-

lerend gaan gedragen, in plaats van ordenend en heilbrengend. Ons nieuwe heil heet "vooruitgang". Dat wordt zichtbaar in uitputting, vervuiling, erosie, letterlijk een heilloze weg. Het vooruitgangsgeloof heeft ertoe geleid dat de mens zich meester heeft gemaakt van de Schepping en zich als bezitter gedraagt.

De instelling van het Sabbatjaar en Jubeljaar in Lev. 25:1-22 reikt verder dan een primitieve landbouwtechnische methode. Het heeft een geestelijke betekenis en draagwijdte. Zoals God en de mens op de Sabbat uitrusten, zo herademt het braakliggend land tijdens het Sabbatjaar. God wordt als Schepper herdacht; even trekt de mens zijn vingers ervan af. Deze Bijbelse notie is van een niet mis te verstane actuele betekenis. Het zegt veel over onze manier van produceren en consumeren. Over ons huidig economisch systeem. We beseffen nu dat door opgejaagde groei zaken uit hun kracht kunnen groeien. Dat geldt voor zowel de Schepping als voor ons huidige economische systeem. Op dezelfde voet doorgaan zal onherroepelijk leiden tot doodgroei, en dus ondergang, voor beide.

Met al ons technisch vernuft hebben we de geheimen van de natuur verkend; we zijn afgedaald tot in de kern van het atoom en opgestegen tot de maan en verder. Maar met al ons "bewerken" zijn we niet in staat gebleken om de Schepping te "bewaren".

De Bergrede krijgt een nieuwe gloed en betekenis tegenover de mythe van de vooruitgang, het gouden kalf

van onze tijd: "Verzamelt u geen schatten op aarde". In de joods-christelijke traditie zijn er gelukkig steeds mensen geweest die profetische woorden spraken. Die door hun daden en gedachten als wegwijzers functioneerden. Denk b.v. aan Franciscus van Assisi, die "de patroon van het milieu-beheer" wordt genoemd, die evenals Albert Schweitzer, een pleidooi voert voor spiritualiteit en onthechting, voor het toekennen van een eigen waarde aan de natuur.

Een uitweg?

Toch kunnen we er niet omheen dat ook kerken en christenen in onze westerse samenleving met het door onze Schepper verstrekte mandaat op een heilloze manier zijn omgegaan. We zullen met elkaar een moeizame weg moeten gaan om onze Bijbelse opdracht te leren verstaan en uit te voeren. We roepen op tot bezinning en activiteit van kerken en kerkmensen teneinde de opdracht "Bewerken en Bewaren" uit te voeren.

De gemeente en parochie

We zullen weer met elkaar in gesprek moeten. Analyserend: Hoe is het zo gekomen?

En vragend naar elkaars verantwoordelijkheid: als agrariër, industrieel, werknemer, huisvrouw, student, ambtenaar. Hoe beleven we onze verantwoordelijkheid met betrekking tot het milieu? En bovenal zullen we weer moeten leren: Wat heeft de Bijbel ons te vertellen? We zullen weer op zoek moeten gaan naar onze wortels in de

joods-christelijke traditie. Daarnaast zullen kerkelijke organen in gesprek moeten met wetenschappers en toepassers van wetenschap. Maar ook zal er een dialoog moeten komen met (christelijke) maatschappelijke organisaties, politieke partijen, enzovoort. Daarbij zullen vragen aan de orde moeten komen als: Welke maatstaven worden aangelegd bij beoefening en toepassing van wetenschap? En op welke wijze wordt uitvoering gegeven aan het bewerken én bewaren?

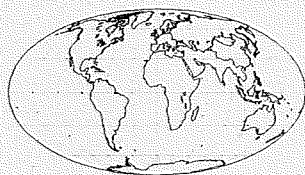
We zullen gezamenlijk op zoek moeten naar tekenen van hoop. Die zijn er gelukkig. In de kerken zijn er telkens weer initiatieven en activiteiten. De Raad van Kerken in Nederland en de Wereldraad van Kerken kunnen hier met name worden genoemd. We behoeven niet op het nulpunt te beginnen. Ook buiten de kerken zijn er tekenen van hoop. Er komen steeds meer volwaardige alternatieven voor een andere wijze van productie en consumptie, zowel op grote als op kleine schaal.

We zullen deze tekenen van hoop moeten versterken, zorgen dat verspilling wordt voorkomen, en dat meer recht wordt gedaan aan de gehele Schepping.

Een heel programma, maar... een boeiende uitdaging. Een directe uitvoering van de opdracht uit Genesis 2. Met alle kennis en middelen die ons ten dienste staan de Schepping van God, ons leefmilieu, herstellen in al haar pracht. Zo wordt meteen ook een voorwaarde voor een gezonde economie geschapen.

tweede deel

Een Taak Voor De Milieubeweging!

Kerk en milieubeweging vormen zo op het oog twee volkomen los van elkaar staande werelden. Ondanks het feit dat velen zich misschien zowel met de een als met de ander sterk verwant voelen.

Wat kan met name de betekenis van de locale milieubeweging zijn voor het proces dat binnen de kerken op gang komt en wat kan de kerk betekenen voor de milieubeweging?

Met andere woorden, zijn er plaatselijk, aan de basis, mogelijkheden voor samenwerking. Jazeker!

Zo te zien was er en is er binnen de kerken nog een grote onbekendheid met het milieu. Zeker als we niet willen blijven steken in theologiseren, maar ook een link willen leggen tussen de theologie, de ecologie en gedrag(s-alternatieven) voor de individuele mens en de mensheid als collectief. Mogelijkheden om binnen kerken het milieu-thema aan de orde te stellen zijn er ruimschoots, we moeten die mogelijkheden alleen zien.

Geweten

Enerzijds kan de kerk dienen als geweten in de samenleving. Anderzijds kan de kerk een bewustwordingsproces op gang brengen met name vanuit haar optiek naar haar leden. En mogelijk kan de kerk hierbij veel leren van de milieubeweging en andersom.

In plaatselijke kerken moet men dan zicht krijgen op de rol en de taak van de kerk. Als het gaat over de milieuvernietiging, moet men de beschikking krijgen over werkvormen, middelen en materialen. Kortom concrete handvatten om aan de slag te gaan.

Hierbij zou dan ook sprake kunnen zijn van een soort symbiose, een samenwerken en samenleven van twee ongelijksoortige organisaties, de kerken en de milieubeweging, tot wederzijds voordeel gericht op eenzelfde doel: een gezond leefmilieu, een schonere wereld en een schone toekomst.

Kerk en milieubeweging zouden ieder vanuit en met behoud van de eigen identiteit en eigenheid van elkaar gebruik kunnen maken. Mogelijk zal hier wederzijds de nodige -koudwatervrees- overwonnen moeten worden, maar het doel is het waard!

Plaatselijk

Plaatselijke milieugroepen en IVN-afdelingen (IVN = Instituut voor Natuurbeschermingseducatie) kunnen zo meehelpen met de organisatie en opzet van informatieve bijeenkomsten, tentoonstellingen, vormingsprojecten, het verzamelen van informatiemateriaal over natuur en milieu, excursies, cursussen, enzovoort. In deel zes gaan we hierop dieper in.

derde deel

Audio-Visual/Gebruik/Distributie

Audio-Visual

Naast deze werkmap is een audio-visueel programma gemaakt om discussie rond de milieuproblematiek en daarin vooral de rol van de mens, in allerlei kerkelijke (vormings-) situaties aan te zwengelen.

En dat wordt hoog tijd. Natuur en milieu staan onder zware druk. Wij mensen beschouwen de natuur vaak nog als mooi of als recreatief waardevol. Maar we hebben niet meer in de gaten dat we zonder de natuur om ons heen en zonder een schoon en gezond milieu niet kunnen leven.

De natuur is een samenspel van alle levende organismen en de elementen energie, water, bodem en lucht. In dat samenspel zijn heel geleidelijk miraculeuze levensgehelen ontstaan, die miljoenen, zelfs miljarden jaren hebben getrotseerd. De mens verscheen pas in een heel laat stadium op aarde en begon al snel zijn omgeving te veranderen en aan te passen aan zijn eigen behoeften.

Aanvankelijk waren die veranderingen heel beperkt, later werden ze ingrijpender en hadden grote gevolgen. Zeker in de laatste decennia is de mens op grote schaal bezig met het vervuilen van bodem, lucht en water en het uitputten van natuurlijke grondstoffen.

Elk organisme is voor leven en overleven afhankelijk van het milieu waarin het voorkomt. Als dat bedreigt wordt, wordt tevens dat organisme bedreigd en de mens vormt hierop geen uitzondering. De mens, die gedachteloos planten en dieren uitroeit, staat er niet bij stil, dat ook hijzelf deel uit maakt van dit natuurlijke geheel.

Voor zijn leven is hij afhankelijk van een schone bodem, schone lucht en schoon water. We kunnen ons dan ook afvragen hoe ver de mens ongestraft kan doorgaan met het omvergooien van natuurlijke systemen en het steeds maar weer verstoren van natuurlijke evenwichtssituaties.

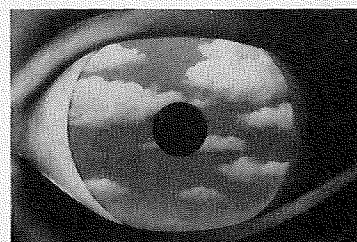
Willem de Ridder

In het audio-visuele programma 'Om te bewerken en te bewaren' neemt Willem de Ridder ons mee in een boeiende collage van beeld en geluid. Hij vertelt over de evolutie en ontwikkeling van de aarde, waarin de rol van de mens in een heel ander daglicht wordt gesteld.

Het audio-visuele programma is geen documentaire en biedt eveneens geen oplossingen.

Op een heel confronterende, onorthodoxe wijze wil het programma prikkelen tot discussie en bezinning over het gedrag van de mens ten opzichte van zijn leefmilieu.

Het audio-visuele programma kan gebruikt worden in leerhuizen, kringenwerk, catechese, enz. Aanbevolen wordt om het a.v.-programma altijd een onderdeel te laten zijn van een vormingsproces en niet op zichzelf te laten staan. Voor de discussie kan gebruik gemaakt worden van de stellingen en vragen uit de werkmap, met name te vinden in de delen vijf en zes.

Distributie

De audio-visual of diashow bestaat uit een dia-overvloedprojectie (3 projectoren) met stereogeluid.

Deze is ook op video geregistreerd op U-matic/VHS/Betamax.

Een aantal dia's zijn in deze werkmap samen met een aantal tekstfragmenten afgebeeld.

De dia-show kan vertoond worden op groot scherm in elke verduisterde ruimte.

Vooraf geschikt voor groepen van meer dan 30 personen.

Kleinere groepen of individuele personen kunnen de video-band gebruiken.

Tijdsduur: 16 minuten.

Het audio-visuele programma 'Om te bewerken en te bewaren' is een initiatief van de provinciaal consulent natuur- en milieueducatie

8 Noord-Brabant en de Vereniging Goed Rentmeesterschap.

De dia-show is te huur. De videobanden van het programma zijn te koop en te huur. Te bestellen bij:

Provinciaal consulent Natuur- en Milieueducatie
Postbus 9042, 5000 HA Tilburg, Telefoon: 013-357846

en

Natuur- en milieuinformatiecentrum 'de bolster'
Postbus 9053, 5000 HB Tilburg, Telefoon 013-364870

Ook voor informatie over dit project kunt u op bovenstaande adressen terecht.

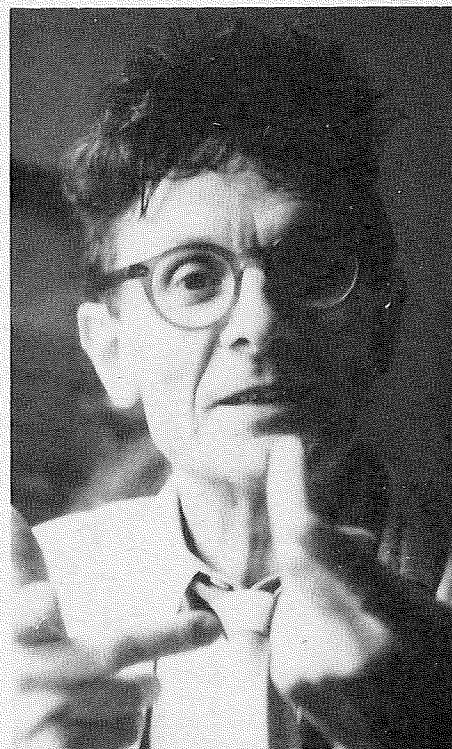
In elke provincie is een video-band (VHS) te leen bij de provinciaal consulent natuur- en milieueducatie (zie adressen in deel zes).

Productie:
Keep on Rocking Produkties
Postbus 199, 5000 AD Tilburg
Telefoon: 013-362462.

Het audio-visueel programma is tot stand gekomen dankzij een financiële bijdrage van het Wereld Natuur Fonds, mogelijk gemaakt door gelden uit het Nationaal Geschenk, aangeboden aan Prinses Juliana en Prins Bernhard ter gelegenheid van hun gouden bruiloft in 1987.

Willem de Ridder,
in de A.V. "Om te bewerken en te bewaren".

vierde deel

Een conciliair proces rond gerechtigheid, vrede en behoud van de Schepping

Wat staat er in de naaste toekomst te gebeuren binnen de kerken in Nederland? Om een beeld te geven van dat conciliair proces nemen we een notitie over van de stuurgroep van het conciliair proces van de Raad van Kerken in Nederland.

Een opwindend proces

"Wij zijn begonnen aan een opwindend proces en wij zijn een nieuwe fase in onze oecumenische tocht ingegaan". Aldus Emilio Castro, secretaris-generaal van de Wereldraad van Kerken, in zijn brief van 20 februari 1986 waarin hij de kerken uitnodigde om gehoor te geven aan de oproep van Vancouver. De assemblee van de Wereldraad van Kerken in Vancouver 1983 had de kerken opgeroepen zich te begeven "in a conciliair process of mutual commitment (covenant) to justice, peace and integrity of creation".

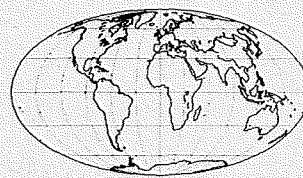
De uitnodigingsbrief van Castro kwam terecht zowel op de tafel van de kerken als op die van de Raad van Kerken. De Raad speelde de uitnodiging om deel te nemen aan het 'conciliair proces' door aan die kerken die geen lid zijn van de Wereldraad. Daaraan werd de vraag toegevoegd of men, indien men deel wilde nemen, de coördinatie aan de Raad wilde toevertrouwen. De lidkerken reageerden positief. Ook de Rooms-Katholieke Kerk was bereid om aan de Nederlandse fase van het proces deel te nemen, onafhankelijk van de beslissing van het Vaticaan ten aanzien van de deelname aan de Wereldconvocatie.

Op basis daarvan benoemde de Raad een stuurgroep. Eerste op-

dracht van deze stuurgroep was het indienen van een voorstel voor een programma. De stuurgroep hield zich in een drietal vergaderingen bezig met een programmaschets.

Duidelijk werd dat nog vele zaken inhoudelijk en organisatorisch ingevuld moeten worden. Dat zal in de komende tijd gebeuren. De stuurgroep zal daarbij de hulp inroepen van diegenen die met het proces bezig zijn of er mee bezig willen zijn. Veel zal gedelegeerd moeten worden. De stuurgroep zal voornamelijk dienen te sturen. Er zal meer gebeuren dan gecoördineerd kan worden, laat staan gecontroleerd. Dat hoort bij een proces.

De stuurgroep meent dat het zijn taak is er voor te zorgen dat - hoe het verder ook in wereldverband zal gaan - in Nederland een proces plaatsvindt waarbij kerken en christenen op een indringende wijze bezig zijn met de hun geboden inzet voor gerechtigheid, vrede en het behoud van de schepping. De daartoe uitgezette stippellijnen zullen door vele anderen nader moeten worden ingevuld. Maar de Raad van Kerken zal een richting moeten aangeven. De stuurgroep biedt daartoe de schets van een drie-jaren-plan, waarvan de voorbereiding een onderdeel vormt dat niet minder wezenlijk is dan wat daarop volgt.

Hij is het licht vergeten
en het gras vergeten
en al die kleine levende kevertjes
en de smaak van water en het
waaien

hij is de geur vergeten
van het hooi de grijze vacht van
de schapen
de varens de omgelegde
aardkluiten

zijn binnen is geen nest zijn buiten
geen buiten zijn tuin een vaas

hij is ook
de bliksem vergeten de rauwe
hagel op zijn voorhoofd

hij zegt niet: graan meel brood
hij ziet de vogels niet weggaan
en de sneeuw niet komen

hij zal bang en verongelukkig
doodgaan

Jan G. Elburg

BEWOONBAAR VOOR MENS EN DIER (een belijdenis)

**God is niet alleen
een God van mensen,
ook de dieren**

**heeft Hij geschapen
zij leven op zijn adem,
Hij kan niet buiten hen,**

**ik geloof in het verbond
dat God sloot met Noach
en alle levende wezens bij hem,**

**de mens heeft het rijk
niet alleen op aarde,
samen met de dieren**

**zal hij in vrede leven
voor Gods aangezicht,
de mens is hun meerdere**

10 **wanneer hij de minste wil zijn,
dienstvaardig herderschap
over hen uitoefent,**

**namen aan hen geeft,
verantwoordelijkheid
voor hen wil dragen,**

**zo is de mens
beeld en gelijkenis
van zijn Schepper,**

**mens zoals het moet,
wanneer hij zich barmhartig,
als een goede herder,**

**op scheppende wijze
inzet voor alles
wat Gods adem in zich heeft,**

**ik geloof dat God
deze aarde nieuw maakt,
bewoonbaar voor mens en dier.**

Hans Bouma

Voorwaarden vooraf

Er is een aantal zaken die wij helder voor ons moeten zien voordat wij gaan denken aan een "programma". De vraag is namelijk, populair gezegd: wie zijn waarmee bezig en waartoe?

1. Subject van het conciliair proces zijn allereerst de kerken zelf, van de basis tot aan de top. Zij worden voor de vraag gesteld wat de beloften en geboden van profeten en apostelen ten aanzien van gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping voor hen betekenen. Zij worden opgeroepen om antwoorden te geven op de vraag wat het betekent oog in oog met de uitdagingen en bedreigingen van deze tijd, volk van God, lichaam van Christus, tempel van de Geest, te zijn. Daarom kunnen ze de vragen van gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping niet delegeren aan enkelingen, groepen, bewegingen, organen, maar zullen ze zich moeten verplichten die aan de orde te stellen binnen hun eigen structuren: van parochies en gemeenten, kerkelijke organen en organisaties, tot en met synodes en bisschoppenconferenties. De kerken zijn het die de wereld om hen heen een verward en verward beeld bieden van wat christen-zijn inhoudt ten aanzien van de grote vragen van het wereldgebeuren. Nu worden ze uitgedaagd eerst orde op zaken te stellen in eigen huis. Als we in de kerk niet of nauwelijks met elkaar kunnen spreken over deze vragen hebben we anderen weinig of niets te zeggen. Daarom is het goed dat er naast de stuurgroep van de Raad in elke kerk een steungroep is, zodat het proces geen zwevend oecumenisch avontuur wordt, maar een gebeuren binnen de kerken zelf. Ook kerken die geen lid zijn van de Raad kunnen uitgenodigd worden op de een of andere wijze in het proces te participeren.

2. Het gaat daarbij niet om een bezinningsproces alleen, nog minder om een discussieronde, maar om het zoeken naar vormen van "commitment". Centrale vraag is hoe wij ons als kerken, als christenen, als mensen kunnen inzetten voor het overleven van onze gehele wereld. Wie kunnen wij zijn en wat kunnen wij doen?

Hoe kunnen wij ons verplichten en verbinden om te doen wat wij kunnen? En daarmee komt het woord "verbond" binnen ons gezichtsveld.

3. De actiewoorden van de christelijke gemeenschap zijn, leren, vieren, dienen. In die context staan bezinning en discussie over politieke en sociale problemen. Christenen bezien de loop van de maatschappelijke gebeurtenissen in het licht van de gang van het kerkelijk jaar. Christenen lezen de kranten in het licht van het luisteren naar de Schriften. Christenen bedenken wat er nu zou moeten gebeuren in het licht van wat eenmaal ten behoeve van mensen gebeurd is. Te vaak is toewijding aan gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping alleen vertaald in termen van discussie en actie. We zullen moeten zoeken naar een vertaling waarmee we in de liturgie en leerhuis, pastoraat en diakonaat, missie en dialoog, uit de voeten kunnen. De vraag wat de politieke en sociale consequenties zijn van wat wij belijden en beleven kan daarbij uiteraard niet uit de weg worden gegaan. Integendeel.

4. Het is van grote betekenis dat alle kerken, reformatorische en de Rooms-Katholieke kerk zich bereid verklaard hebben mee te doen. Dat geeft begrenzingen aan die wellicht verbredingen zullen blijken te zijn. Mogelijk hebben wij in Nederland de unieke kans een exemplaar te bieden van wat een zo nauwe verbintenis tussen de Rooms-Katholieke Kerk en de kerken van de Reformatie kan opleveren. Als de term "conciliair proces" vanwege zijn ecclesiologische connotaties onbruikbaar blijkt, zullen we open moeten staan voor andere formuleringen. Het gaat om een proces van toenadering en (gezamenlijke) toewijding. Het is de moeite waard om die woorden te vinden die kerken met een sterk verschillend kerkverstaan kunnen verbinden in plaats van uit elkaar te drijven. Kerken die gezamenlijk willen spreken zullen eerst aandachtig naar elkaar dienen te luisteren. Dat hoort bij het proces.

5. De kerken zullen de dienst niet kunnen en willen ontberen van die groepen en bewe-

gingen die zich sinds jaar en dag op een toegewijde en deskundige wijze hebben bezig gehouden met de vragen van gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping. Dat geldt uiteraard van diegenen die de kerken gestimuleerd hebben tot een duidelijke positiebepaling. Dat geldt ook van diegenen die zich verwijderd voelen van de officiële kerkelijke uitspraken. Zij dienen in een vroeg stadium betrokken te worden bij het proces. En wat zij in te brengen hebben is, met alle tegenstellingen en tegenstrijdigheden, onderdeel van dat proces. Opheffing van de polarisatie is geen doel op zichzelf, maar wel een verhoopt gevolg.

6. Er is in de Nederlandse kerken al veel gezegd en gedaan ten aanzien van de vragen betreffende gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping. Daar kan bij aangeknoopt worden. We beginnen niet in een niemandsland. Niettemin moet er geprobeerd worden op een zo nieuwe wijze te spreken dat we boven oude tegenstellingen uit komen. Dat vraagt om een gedegen geloofwaardige en verstaanbare theologische onderbouwing van wat wij willen zeggen over gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping.

7. Gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping is een thematiek die vrijwel alles zou kunnen bestrijken. Het zal er dan ook om gaan bewust beperkingen aan te brengen. We zullen bezig moeten zijn met datgene wat het voortbestaan van de aarde bedreigt. Ook zullen we gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping niet dienen te behandelen als drie aparte themata. Voortdurend zullen we ze moeten zien in hun samenhang en in hun spanning. Het gaat om de strijd tegen oorlog, honger en armoede, aantasting van de schepping: "one coherent struggle for life" (Glion). Een thema. Concrete toespitsingen zijn onmisbaar als het gaat om de vraag waar we ons de komende jaren voor zullen inzetten. Grote algemeenheden werken verlamdend. De gedachte dat er bereikbare dingen te doen zijn, ook al kosten ze veel tijd en inspanning, werkt inspirerend.

8. Gerechtigheid, vrede en behoud van de

schepping is een mondiale aangelegenheid. En op een oecumenische wijze kerk-zijn betekent het mondiale perspectief voor ogen houden. Wij zullen naar antwoorden zoeken in onze eigen Nederlandse situatie, maar wel binnen dat mondiale perspectief (overigens, ook vanuit de milieubeweging wil men uitgaan van de "think globally, act locally"-gedachte. -de samenstellers-). Van meet af aan zullen we hebben te luisteren naar wat de kerken in andere landen ons te zeggen hebben. De partners met wie de Raad afspraken heeft gemaakt zijn de kerken uit de DDR en uit Indonesië. Maar er zijn ook andere aandachtsgebieden: de kerken van Zuid-Afrika en Namibië, de kerken van het Midden-Oosten, van Midden-Amerika, van de "Pacific". Gebieden waarmee vanuit de Raad verbonden groepen een duidelijke relatie bestaat. We zullen moeten zoeken naar een vorm waarin we hen kunnen betrekken in ons proces. Wij willen niet alleen ons eigen antwoord proberen te geven op de door ons zelf gestelde vragen. Wij willen ook proberen antwoorden te geven op de vragen van anderen en te luisteren naar hun eigen antwoorden.

9. De kerken zijn wel de initiatiefnemers in het proces, maar zij zullen de inzet voor gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping niet mogen monopoliseren. Het is een zaak van de hele samenleving. Daarom zal de dialoog gezocht moeten worden met diegenen die op de een of andere wijze politieke en sociale verantwoordelijkheid dragen met aanhangers van andere religies of levensovertuigingen. We zullen moeten zoeken naar bondgenoten. Maar niet voorbarig. Eerst zullen we, geholpen door de groepen en bewegingen die hun inzichten en ervaringen inbrengen en door onze "counterparts" in de wereldwijde kerkengemeenschap, zelf moeten uitmaken wat wij hebben in te brengen.

10. De grootste en gevaarlijkste verzoeking zal zijn het proces te stellen onder het voorteken van onheil en doem. Dat zou aansprekend kunnen zijn. Wie is niet bang voor de dood, voor het wereld-

einde? Toch zal het er om gaan de toonzetting te transponeren van het mineur van de angst naar het majeur van de hoop. Angst is het oude liedje, hoop is het altijd weer nieuwe gezang. Hoe kritiek de situatie ook is (en dat hoeft waarachtig niet verzwegen te worden), de christelijke gemeenschap intervieneert met het Paasbericht. En dat ontslaat mensen niet van hun zware verantwoordelijkheden, maar helpt hen die nog moediger en doeltreffender uit te oefenen. Het hart van het proces zal de liturgie zijn: de viering van het Paasgeheim.

3-jarenplan

Het drie-jaren-plan (waarbij bewust gekozen werd voor een indeling die loopt van Pinksteren tot Pinksteren).

Zoals gezegd, de stuurgroep stelde een drie-jaren-plan op dat reikt tot aan de wereldconvocatie. Voorbereiding - verdieping - verbreding. Daarbij wordt een belangrijke rol gespeeld door een geloofsbrief in de vorm van een manifest of een appel. Niet omdat een geschrift, hoe breed ook aanvaard, een doorslaggevende betekenis heeft, maar omdat er een basis nodig is voor onderricht en viering, voor bezinning en gesprek, voor dialoog met bondgenoten en discussie met de politiek. Het geschrift zal begeleid moeten worden door handreikingen voor vieringen en leerhuis, voor gesprekken en actie.

In dat geschrift spreken de kerken zich uit voor de bijbelse beloften en geboden ten aanzien van gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping, over hun eigen positie daarin, over de vragen en uitdagingen die nu in hun reactie vragen, over de zaken waarover ze een consensus bereikt hebben, en over de vragen die hen in de komende tijd bezig zullen houden.

1987 - 1988

In het jaar van voorbereiding (1987-1988) zal een zo breed mogelijke consultatie plaatsvinden van die organen en organisaties die met de thematiek bezig zijn. Met hun medewerking wordt een geschrift voorbereid en daarna voorgelegd aan de gezamenlijke beleidsorganen van de kerken.

1988 - 1989

In het jaar van verdieping (1988-1989) vindt het "receptieproces" plaats: gemeenten en parochies bezinnen zich op het geschrift en leveren hun eigen inbreng. Hetzelfde geldt voor andere kerkelijke structuren. Een thematisch jaar dat de gang volgt van het kerkelijk jaar. Dit thematisch jaar loopt uit op plaatselijke (regionale) convocaties en op een nationaal gebeuren als een "kerkendag".

1989 - 1990

In het jaar van verbreding (1989-1990) wordt op basis van het geschrift gesproken met diegenen die op hun eigen wijze en hun eigen plaats kunnen meehelpen aan de uitvoering van wat het proces opleverde. Dat geldt van andere godsdiensten en levensovertuigingen, dat geldt ook van politieke en maatschappelijke organisaties. Zowel op een Noordconferentie als op de wereldconvocatie zal ook een duidelijke Nederlandse bijdrage moeten worden ingebracht.

vijfde deel

Milieuproblemen, wat kunnen we er mee in gemeenten en parochies?

Taak en rol van de plaatselijke kerken

Inzake "heelheid van de schepping" zien de kerken zich voor de taak gesteld om vanuit het centrale bijbelse begrip 'rentmeesterschap' een bewustwordingsproces op gang te brengen die gericht wil zijn op een mentaliteitsverandering, gepaard gaande met een (nieuwe) levensstijl terwille van de kwaliteitsverbetering en het respect voor de intrinsieke waarde(n) van ons leefmilieu.

Het is een verstrekkende taakstelling van de kerken, zeker, maar met minder kunnen we echt niet toe.

Het is ook de hoogste tijd dat kerken zich intensief met het milieuvraagstuk bezighouden, immers in het verleden is de bezinning hierover zowel plaatselijk als landelijk stiefmoederlijk bedeed. Leerstellige en andere ethische kwesties kregen de volle aandacht, actiegroepen en (milieu)bewegingen hielden/houden zich bezig met de 'onbetaalde rekeningen van de kerk'.

Het luistert nauw hoe 'de heelheid van de schepping' binnen de kerken procesmatig aan de orde wordt gesteld, immers de roeping tot het rentmeesterschap kan ook leiden tot schuldbewustzijn en gewetensnood, gepaard gaande met gevoelens van machteloosheid, resignatie en weerstand. Hier komt een pastoraal aspect om de hoek kijken.

De implicaties van het rentmeesterschap raken de wortels van de bestaanszekerheid van vele gezinnen, ook behorende tot de kerkgemeenschap. Waar een wil is, is lang niet altijd een weg gevonden, want een weg die ontegenzeggelijk leidt naar

een schoner milieu is vaak geen economisch haalbare weg. Te denken valt aan bijvoorbeeld mensen die hun inkomen verwerven uit de intensieve varkenshouderij en kampen met mestoverschotten en door ammoniakuitstoot bijdragen aan "zure regen".

De kerk zal oog moeten hebben voor haar leden die 'noodgedwongen' het milieu overbelasten, maar terwille van een redelijke bestaanszekerheid de problemen niet op eigen krachten kunnen oplossen. Lange tijd hebben de milieu-effecten bij bedrijfsvestigingen, uitbreiding van bedrijven, of het nu de industriële of agrarische sectoren betreft, geen hoge prioriteit gekend, de laatste tijd is daar gelukkig een kentering in te bespeuren. De kerken hebben de opdracht eens kritisch na te denken over het economische vooruitgangsgeloof, niet in het minst beïnvloed door de calvinistische prestatiemoraal.

De ramp met de kerncentrale in Tsjernobyl heeft 'vele geesten wakker geschud', maar de sluipende aantasting van ecosystemen mag minstens zo ernstig heten. Willen we daaraan een halt toeroepen dan zal, om in het bijbels spraakgebruik te blijven, een bekering in mentaliteit en levensstijl noodzakelijk zijn. Dat dit een weg van lange adem zal blij-

13

ALS EEN OORDEEL

**minachtend
lopen wij de aarde
onder de voet**

**gevangen
in ons weggennet
hapt zij naar adem**

**huizenhoog
stampen wij onheil
uit de grond**

**wij bouwen en bouwen
wij maken een leven
als een oordeel**

**wij gaan over lijken
voortvarend en trots
lopen wij dood**

Godfried Bomans

ken te zijn moet geen beletsel vormen, immers het doel 'heelheid van de schepping' dient het geluk en het welzijn van de mensheid nu en de geslachten die na ons komen.

Ten overvloede zij er nog op gewezen dat de kerken, waar mogelijk, aan het conciliair proces, een oecumenische opzet geven. De lijnen kunnen lopen via de plaatselijke Raad van Kerken die b.v. zorgdraagt voor een 'plan de campagne'. De kerken zijn het subject van het conciliair proces, mede om te bevorderen dat zij haar eigen verantwoordelijkheid op de schouders nemen en niet uit gemakzucht deze weer delegeren aan uitsluitend gemotiveerde en geëngageerde christenen.* Zaak is wel, ten volle gebruik te maken van de deskundigheid van (profane) milieugroeperingen en dergelijke, maar dan wel zo dat kerkbesturen/kerkeraden de eindverantwoordelijkheid blijven behouden en fungeren als procesbewakers.

* (zie ook de bijlage achter in deze werkmap)

Taak en rol van het kerklid.

Wil het komen tot noodzakelijke gedragsverandering terwille van het behoud en kwaliteitsverbetering van het leefmilieu, dan is toerusting, kennisverwerving en informatie over natuur en milieu ten einde tot bewustwording te geraken over de eigen individuele rol daarbinnen, een eerste vereiste. Aktieve participatie in het conciliair proces moet 'de ogen openen'. In het vervolg van de werkmap wordt uitvoerig ingegaan op de mogelijkheden die inzake vorming en toerusting worden aangeboden. Bezinning zal er ook toe willen leiden om te komen tot meer milieubewust gedrag in de persoonlijke levenssfeer. De vraag die op een ieder af-

komt is deze: 'Zijn we bereid de consequenties van het 'goede rentmeesterschap' ook in de persoonlijke levensomstandigheden door te trekken? Zijn we ook bereid daarvoor offers te brengen als de 'heelheid van de schepping' ermee bevorderd wordt? En weer: dit is niet van vandaag op morgen veranderd, maar we zouden met kleine stappen kunnen beginnen.

Zonder ook maar enige volledigheid te kunnen pretenderen - méér creatieve oplossingen vloeien voort uit het bezinningsproces zelf - volgen hieronder een aantal mogelijkheden, die in de persoonlijke levenssfeer een bijdrage leveren tot meer milieubewust gedrag:

1. Veel meer dan vroeger is er bekendheid gekomen over schadelijke stoffen in consumptiegoederen, schadelijk voor eigen gezondheid als wel het milieu. Verandering in c.q. kritisch koop- en consumptiegedrag kan, wanneer het op grote schaal gebeurt, uiteindelijk producenten ertoe dwingen milieuvriendelijke(r) produktiemethoden toe te passen.
Bijvoorbeeld: fosfaatvrije wasmiddelen geven dan wel een minder witte was, maar fosfaten hebben door eutrofiëring een schadelijke werking op het oppervlaktewater. Hoe jammer het ook mag zijn: economische motieven wegen meestal zwaarder dan milieu-motieven, veranderend consumentengedrag kan hierin wijziging brengen.
2. 'Laat niet als dank voor...', is een veel voorkomende spreuk op picnicplaatsen, in parken en bossen. Rondslingerend afval is ontsierend in de natuur, maar kan soms ook schadelijk zijn, doordat het niet afbreekt. Te denken valt aan plastics.
3. Hoe dan ook, maar meestal is een kritischer en doordachter gebruik van het populairste vervoermiddel; de auto, wel mogelijk. We zijn zo langzamerhand - althans hopelijk - doordrongen geraakt van de desastreuze gevolgen voor bossen en landschappen door de zgn. 'zure regen', waaraan de uitlaatgassen van auto's in niet geringe mate hebben bijgedragen.
4. Er zijn bedrijven die op kleinschalige en milieuvriendelijke wijze produceren. Het 'offer' is dan dat die produkten vaak iets duurder zijn, maar het getuigt wel van milieubewust koopgedrag, wanneer der-

gelijke milieuvriendelijke bedrijven (bedrijfjes) uit ideële motieven grotere levenskansen geboden worden.

5. Waarom niet je aansluiten bij plaatselijke milieubewegingen, of deze moreel en financieel ondersteunen? Ook andere organisaties en verenigingen kunnen onze (financiële) steun zeer goed gebruiken om hen in staat te stellen milieubederf of onherstelbare schade aan het milieu te verhinderen of te voorkomen. Te denken valt aan de 'Vereniging voor het goed Rentmeesterschap', 'Vereniging tot behoud van de Waddenzee', 'Vereniging Milieudefensie', maar ook een organisatie als 'Green Peace', 'Natuurmonumenten', enz. Zij zijn vaak bezig met 'de onbetaalbare rekeningen van de kerk', het veronachtzaamde rentmeesterschap.
6. Op het terrein van de opvoeding van de kinderen zou er een hoge prioriteit gegeven kunnen worden aan milieubewust gedrag. De voorbeeldfunctie van de ouders is daarbij van doorslaggevend betekenis. Door ouders kan er op aangedrongen worden dat basisscholen, maar ook het Voortgezet Onderwijs, veel aandacht geven aan het milieu-onderwijs. Liefde bij de kinderen opwekken voor alles wat leeft, groeit en bloeit door geregeld met hen de natuur in te trekken, maar ook de gevolgen onder ogen brengen van slecht natuur- en milieubehoud.
7. Milieubewust gedrag kan een gewetensfunctie vervullen voor of gesprekken uitlokken in de eigen familie- en kennissenkring. Grijp deze kansen dan aan! Schroom niet te spreken over uw gemotiveerdheid en inspiratie vanuit 'het goede rentmeesterschap'.
8. Als burger word je soms geconfronteerd met milieu-onvriendelijke activiteiten van (lokale) overheidswege. Daaraan liggen meestal personele- en bezuinigingsmotieven ten grondslag. Berm- en trottoirbespuitingen tegen 'onkruid' door middel van bestrijdingsmiddelen, werken vaak snel en doeltreffend, maar zijn doorgaans schadelijk voor het milieu. Er wordt gelukkig lang niet meer zo frequent gespoten als in voorgaande jaren, maar toch... het is nog niet uitgebannen. Ook als individuele burger kun je geargumenteed protesteren bij de lokale overheid, desnoods middels politieke partijen en aan-

dringen op een beter milieubeleid.

Bovenstaande voorbeelden zouden uiteraard met meerdere uit te breiden zijn. Deze zijn opgesomd omdat ze in Groszen und Ganzen direkt toepasbaar zijn in de persoonlijke levensomstandigheden.

"We behoeven niet op het nulpunt te beginnen. Ook buiten de kerken zijn er tekenen van hoop. Er komen steeds meer volwaardige alternatieven voor andere productie en consumptie, zowel op grote als kleine schaal. We zullen deze tekenen van hoop, ook door individueel milieubewust gedrag, moeten versterken, zorgen dat verspilling en milieubederf worden voorkomen, en dat meer recht wordt gedaan aan de gehele Schepping.

Het gaat er tenslotte om dat mensen het niet langer nemen, dat ze achter de geraniums vandaan komen, dat ze elkaar en de samenleving gaan beïnvloeden en een proces op gang brengen met een perspectief voor het individu en voor de mensheid in zijn geheel, een perspectief voor een heel andere manier van denken en handelen met betrekking tot ons leefmilieu, vrede en gerechtigheid.

Activiteiten Liturgie

Geënt op de rol en de activiteiten van de kerk en haar leden zijn er vele plaatsen binnen het kerkelijk leven, waar aandacht besteed kan worden aan milieubehoud, het behoud van de schepping.

In deel vier "Een conciliair proces rond gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping" is gesteld: "Hoe kritiek de situatie ook is (en dat hoeft waarachtig niet verzwegen te worden), de christelijke gemeenschap intervenueert met het Paasbericht.

En dat ontslaat mensen niet van hun zware verantwoordelijkheden, maar helpt hen die nog moediger en doeltreffender uit te oefenen. Het hart van het proces zal de liturgie zijn: de viering van het Paasgeheim".

In de liturgie zal niet alleen de ernst van de lijdende schepping stem moeten krijgen in de schriftlezing(en), de gebeden, de liede-

LITURGIE EN DIACONAAT (10 ideeën van Hans Bouma)

1. Een dienst/viering over het allesomvattende diaconaat is alleen zinvol, wanneer hij een vervolg krijgt in al onze andere diensten/vieringen. Voortaan zullen wij ons niet meer de luxe (of de armoede) kunnen permitteren om God, de Schepper van alles wat leeft, te verkondigen en te vieren als uitsluitend een God-van-mensen. Zondag aan zondag zal zijn "verbond met de aarde" (Genesis 9:14) geproclameerd en gezongen moeten worden. Iedere zondag zal de gemeente in haar liturgie, behalve aan haar eigen noden en behoeften, stem moeten geven aan de noden en verlangens van de lijdende schepping. En iedere zondag zal de gemeente haar diaconale verantwoordelijkheid voor die schepping moeten belijden.

2. Een dienst/viering waarin een en ander expliciet aan de orde komt, moet duidelijk van tevoren worden bekendgemaakt.

Na geïnformeerd te zijn over het thema van de dienst, zal de gemeente beter raad weten met de waarschijnlijk ongehoorde boodschap van Gods liefdevolle aan-

dacht voor al het geschapene. Het is belangrijk zoveel mogelijk gemeentelieden/parochieleden te betrekken bij de voorbereiding van de dienst. Verder is overleg met kerkeraad of parochieraad onontbeerlijk.

3. Van meet af aan moet de gemeente/parochie het gevoel hebben, dat de Schrift zelf de zaak van het allesomvattende diaconaat ter sprake brengt. Als introituslied zou daartoe heel geschikt Psalm 84:1,2 gezongen kunnen worden. Na het zingen van couplet één zou dan de volgende thema-stelling kunnen plaatsvinden: "Dat God wil wonen bij mensen, dat wij kind in huis mogen zijn bij Hem - het vervult ons met vreugde." En daarom zongen wij Psalm 84:1. Maar niet minder verheugend is, dat ook de mus en de zwaluw, dat ook de dieren bij God onderdak mogen zijn. En daarom zingen wij nu Psalm 84:2, in een dienst die ons zal bepalen bij onze verantwoordelijkheid voor de schepping, die God, de Schepper, vol verwachting in onze handen heeft gelegd".

4. In haar schuldbelijdenisgebed zal de gemeente/parochie moeten uitkomen voor haar verzaakte rentmeesterschap, haar annexatie van het heil voor louter menselijke omstandigheden, haar verloochening van Gods verbond met "alle levende wezens van alle vlees" (Genesis 9:15). Als woord van bemoediging kan bv. Jesaja 45:18 gelden. In de rubriek "geboden" zou de gemeente geweest kunnen worden op de rust en recreatie die het vierde gebod vraagt voor het vee, voor rund en ezel, en zo voor alles wat adem heeft. In verband hiermee kunnen de voorschriften gelezen worden inzake de verhouding tot de naaste medemens en tot het naaste medeschepsel uit Exodus 23:1-12. Voorts dient de gemeente/parochie attent gemaakt te worden op haar roeping om het visioen levend te houden van de nieuwe schepping, die aarde, waar alles en iedereen eindelijk tot zijn recht zal komen. Op liturgische wijze,

ren, etc., maar meer nog zal het perspectief van de hoop, de droom van Jesaja aangaande het messiaanse rijk (Jesaja 11:1-10) de inspiratiebron blijken te zijn om niet in doemdenken te vervallen, maar daadwerkelijk reeds nu bezig te gaan met "behoud van de schepping".

Een belangrijke pijler van het kerk-zijn is de viering van het heil in de drieëne Naam: Vader, Zoon en Heilige Geest.

De liturgie van de gemeente/parochie is tegelijkertijd verheven, maar ook iets van deze aarde. Verheven, omdat we bezig zijn met dingen die ons te wonderbaar zijn. Wij vieren en gedenken dat God met ons wil zijn. Wij vieren en gedenken de daden van de Scheppergod, het leven van Jezus Christus, zijn dood en verrijzenis. Van deze aarde, omdat we onder woorden brengen dat we niet verder kunnen en verder willen zonder God, dat wij Hem zoeken, dat wij talen naar geloof. En wij brengen ons leven van zingen en zwoegen, van schuld en boete, van lief en leed, onder de aandacht van God. Wie mens wil zijn, wie niet langer beheerst en behekt wil zijn door laatste angst en dodelijke ernst, moet meedoen in de liturgie, waar we uit mogen rusten en worden toegerust en bemoedigd, waar wij ons hart mogen ophalen en ons geheugen mogen opfrissen over de bedoelingen van de Scheppergod over het goede rentmeesterschap. Na dit gezegd te hebben rijst wellicht de vraag: maar kunnen we ook in de liturgie, in onze diensten/vieringen inhoud en gestalte geven aan onze zorg rond 'heelheid van de schepping' zódanig dat ook het perspectief van de hoop erin doorklinkt?

Hans Bouma

In de reeks 'kosmos en oekumene' met als titel 'in de greep van het milieu', zesde jaargang, nr. 5/6, vonden we van de hand van Hans Bouma 'tien wenken voor een dienst over het allesomvattend diakonaat'.

De wenken zijn meer toegeschreven naar een opbouw van een protestantse eredienst, niettemin zijn er zoveel bruikbare ideeën in verwerkt dat zij een goede dienst kunnen bewijzen bij de voorbereiding van katholieke vieringen.

Verdere liturgische handreikingen:

a. Schriftlezingen:

In de 'tien wenken voor een dienst over het allesomvattend diakonaat' en in een artikel onder de titel 'Met reikhalzend verlangen', opgenomen in 'Rondom het Woord', theologische etherleergang van de NCRV, 15e jaargang, nummer 1, maart 1973 (toen al!) vermeldt Hans Bouma een aantal schriftlezingen die inspirerend kunnen zijn voor een themadienst over 'behoud van het leefmilieu'.

De keuze van de schriftlezingen en derhalve het thema vormt doorgaans de eerste arbeid bij de voorbereiding voor de opbouw van de liturgie. De lezingen bepalen immers de 'kleur' en de 'toonsetting' van de gebeden, de liederen en de verkondiging/overweging. De viering moet in al haar elementen zoveel mogelijk een eenheid vormen van gedachten en gevoelens rondom het gekozen thema. De keuze van de lezingen legt tegelijkertijd beperkingen op aan wat wel en niet aan de orde komt. Hoewel de zorg om en de menselijke schuld aan de lijdende schepping terdege ter sprake gebracht dient te worden, vermijde men een breed uitgemeeten of een overladen opsomming van de zorgen omtrent ons leefmilieu. We hoeven niet in den brede te herhalen wat via de media op ons afkomt. Een 'te veel' werkt eerder demotiverend en deprimerend. 'De wijze, waarop de milieucatastrofe vanuit een zorgvuldige tekstuitleg binnen de gezichtskring moet komen, zal sober, indringend en functioneel moeten zijn. Het gevaar van een eenzijdige, tendentieuze voorstelling van zaken is groot', (Hans Bouma).

'De verkondiging zal een profetisch karakter moeten hebben. Dat betekent, dat zij de eenmaal in de tora geuite wil van God zó zal moeten vertalen en uitwerken, dat de relevantie van die wil voor de wereld van vandaag onontkoombaar wordt. Het frame van deze (trouwens van iedere verkondiging) wordt gevormd door een stuk deskundige, betrouwbare Schriftuitleg. In het kader van deze uitleg zal het milieuprobleem ongedwongen ter sprake moeten komen. Het zal duidelijk moeten zijn, dat de Schrift zelf, aktueel als zij is, naar de aktualiteit voert,

(Okke Jager). De noodzaak van een sprong van de Schrift naar de aktualiteit - een ware salto mortale - berust op een slechte exegese, (Hans Bouma in 'Rondom het Woord'). Vervolgens schrijft hij: 'In de bijbels-theologische oriëntatie zijn tal van teksten te noemen, die in deze tijd van terricide met een profetische verkondiging ten zeerste gediend zouden zijn. Wat het Oude Testament betreft, herinneren we aan: Genesis 1:20-31 (En God zag dat het goed was...), Genesis 1:26-28 (Mens, beeldrager Gods), Genesis 2:8-25 (15) (Wat is: Goed Rentmeesterschap?), Genesis 7:1-9 (De Ark van Noach), Genesis 9:8-17 (De regenboog, Gods beloftevol teken), Exodus 20:9-11 (De sabbath, alles komt op adem...), Exodus 23:1-12 (Helbrengende regels), Leviticus 25:1-7 (De aarde komt op adem), Deuteronomium 20:19 (Respekt voor de natuur), Deuteronomium 22:6, Deuteronomium 22:10, Jesaja 11:1-10 (De Messias en het Vredesrijk, doemdenken of perspectief van de hoop?), Jesaja 24:4 e.v., Jesaja 45:18, Jesaja 65:25, Jeremia 48:32, Hosea 2:17, Hosea 4:3, Jona 3:1-10 en 4:11 (God denkt inclusief), Psalm 8 (Hoe is de mens de kroon van de schepping?), Psalm 24 (Wie heeft het eigendomsrecht?), Psalm 36:7, Psalm 84:4, Psalm 89: 2-19 (Bezitten of beheren?), Psalm 98:4-9, Psalm 104 (De Heer-lijke schepping), Psalm 147, Psalm 148 (Hemel en aarde, looft de Heer), Spreuken 12:10, Prediker 3:19, Job 40:10.

Het Nieuwe Testament:
Mattheüs 6:19-24 (De ware schat),
Mattheüs 6:25-34,
Mattheüs 10:29,
Marcus 1:12,

Romeinen 8:18-23 (19) (De hoop van Gods schepping),
Colossenzen 1:15,
Openbaring 4:1-11 (Niet alleen de mensen, maar heel de schepping).

"En wat het Nieuwe Testament aangaat: alle teksten zijn van belang, die aandringen op een onafhankelijke houding t.o.v. het particuliere bezit en impliciet pleiten voor collectieve rijkdom".

"Puntsgewijze volgen nu enkele motieven, die in de verkondiging/overweging een rol kunnen spelen.

1. De allesomvattende reikwijdte van het heil; Gods verbond met de aarde.
2. De nog immer geldende hoop van God op menselijke deelneming aan zijn scheppingswerk.
3. De tot bekering en gehoorzaamheid inspirerende belofte van een nieuwe aarde.
4. De zegenende, allesbeheersende positie van de nieuwe Adam, de opgestane Jezus.
5. De scheppende aard van de heerschappij, die de mens als beeld van God de Schepper op aarde mag uitoefenen.
6. De tot bescheidenheid dwingende aardsheid van Adam de aardman.
7. De onaantastbaarheid, de eigen kwaliteit, de intrinsieke waarde van het geschapene.
8. Het recht van het geschapene op sja-loom.
9. Het lijden van de schepping aan het falen van de mens.
10. Het profetisch visioen van een aarde, waar alles wat adem heeft tot zijn recht komt.
11. Het vurig verlangen van de schepping naar de nieuwe mens.
12. Het typerende van Adam voor de mens van altijd en overal.
13. De deugd van de medescheppelijkheid". (Hans Bouma, in Rondom het Woord, 15e jrg. nr. 1, 1973)

zingend en biddend, belijdend en vierend, heeft de gemeente/parochie de droom van Jesaja mee te dromen aangaande het messiaanse vrede-rijk: dat rijk waar het leven voor mens en dier een onophoudelijk feest zal zijn (Jesaja 11:1-10).

5. In de dienst/viering van het Woord zijn als Schriftlezingen o.m. mogelijk: Genesis 1:20-31; Genesis 7:1-9; Genesis 9:8-17; Exodus 23:1-12; Psalm 8; Psalm 19; Psalm 24; Psalm 104; Psalm 148; Jesaja 11:1-10; Jona 3:1-10; +4:11; Markus 1:9-13; Romeinen 8:18-23; Openbaring 4:1-11. Helaas zijn er maar weinig liederen die rekening houden met de nietsontziende reikwijdte van het heil. Maar bij de Psalmen kunnen we volop terecht. Genoemd kunnen worden: Psalm 8; Psalm 19; Psalm 36:2; Psalm 84:1,2; Psalm 104; Psalm 107:16,17; Psalm 147:3; Psalm 148; Psalm 150.

6. Aan de kinderen zou het verhaal over Noach en de dieren verteld kunnen worden, met het verzoek om het uit te werken in een opstel, gedicht of tekening. De resultaten van hun huiswerk kunnen de volgende zondag getoond en voor-gelezen worden.

7. Voor de verkondiging kunnen o.m. de volgende teksten van kracht zijn: Genesis 1:26-28; Genesis 2:15; Genesis 2:19; Genesis 9:8-10; Psalm 8; Psalm 36:7; Psalm 84:4; Psalm 104:24-30; Spreuken 12:10; Jesaja 45:18; Jeremia 12:4; Markus 1:13; Mattheus 10:29; Romeinen 8:19. Het thema van de overweging zou kunnen luiden: "God is niet alleen een God-van-mensen". Het is zeer gewenst, dat de nood van het geschapene tegen de achtergrond van een zorgvuldige tekst-uitleg binnen de gezichtskring komt. De informatie over deze nood moet functioneel zijn. Allelei gegevens zullen met wijs beleid gedoseerd dienen te worden. Hoe deprimerend een overweging over het rentmeesterschap, de menselijke verantwoordelijkheid voor Gods schepping, ook kan en

moet zijn, toch zal zij op de een of andere voorzichtige en aarzelen-de manier hoop moeten bieden. Ondanks alles mag de gemeente blijven geloven dat haar "hulp is in de naam des HEREN, die hemel en aarde gemaakt heeft". De onverwoestbare trouw van God aan het werk van zijn handen, zijn onverbreeklijk verbond met de aarde en zijn nog immer geldende opdracht om die aarde "te bewerken en te bewaren" mag de gemeente inspireren om opnieuw te proberen aan Gods hoge verwachtingen te bantwoorden.

8. In de overweging zal ook moeten blijken hoe de gemeente het allesomvattende diaconaat in praktijk kan brengen. Er moet zo iets als een "ethiek van het milieu-beheer" voor de dag komen. Fundamenteel voor deze ethiek is de oproep tot versoering, ascese, offervaardigheid. Haar motto is niet: "natuurbehoud uit zelfbehoud" maar "zelfonthouding uit natuurbehoud". Zonder de zo bitter noodzakelijke mede-menselijkheid te veronachtzamen, pleit zij uit alle macht voor de even broodnodige mede-schepsel-lijkheid.

18

9. In het kader van de 'dienst der offeranden/gaven' valt ten zeerste aan te bevelen een inzameling te houden t.b.v. Wereld Natuur Fonds, Greenpeace of de Vereniging Goed Rentmeesterschap enzovoort. Door middel van folders kunnen deze instanties nader bij de gemeenten/parochies geïntroduceerd worden.

10. Het is de moeite waard om de viering een gesprek te organiseren. Duidelijker dan nog in de overweging zou bij deze gelegenheid kunnen blijken hoe men effectief werk kan maken van de opdracht tot goed rentmeesterschap. Van b.v. de diakenen of leden van de stuurgroep 'Conciliair Proces' zou verwacht kunnen worden dat zij na afloop de kerk-gangers middels een expositie in kennis brengen met 'Kerk en het behoud van het leefmilieu' of het werk van (inter)nationale en lokale milieubewegingen.

b. Liederen

Voor wat betreft de liederen staan ons een aantal bundels ter beschikking die uit beide tradities stammen. De meeste bundels kennen een thematisch - en alfabetisch register op de beginregels van de liederen. Raadpleging hiervan vergemakkelijkt de keuze en werkt tijdsbesparend. Inzake de trefwoorden zijn er voor het Liedboek voor de Kerken twee concordanties voorhanden: 'Concordantie op de nieuwe psalmberijming' van ds. W. Dekker en 'Concordantie bij de gezangen van het Liedboek voor de Kerken' van Martie Vollenhoven - Meijer, beide uitgegeven bij J.H. Kok, Kampen.

Psalmen:

De berijmde psalmen opgenomen in het Liedboek voor de Kerken hebben een groot aantal strofen met daarin het sleutelwoord 'aarde'. Het voert te ver deze hier allemaal te vermelden, verwezen zij naar pagina 12 en 13 van 'Concordantie op de nieuwe psalmberijming'.

Enkele, waaronder reeds eerder genoemde, lichten we eruit, aangezien zij ons inziens enige voorkeur genieten bij de keuze: Trefwoord 'aarde': Psalm 8; 24:1; 57:3; 65:3,4; 67:3; 89:5; 93:1; 100:1; 103:5; 104; 107:17; 115:6; 119:7; 124:4; 146:2; 147:3; 148.

Trefwoord 'heil' (heelheid): Psalm 36:2; 84:2; 97:6; 98:4; 103:7; 11:1; 124:4; 133:3. Verwezen zij ook naar pagina 68 en 69 van bovengenoemde concordantie.

Trefwoord 'bewaren': Psalm 37:3; 75:2; 89:12.

Idem pagina 25.

Trefwoord 'Schepper', 'schepping' en 'scheppen': Psalm 33:2; 65:5; 90:2; 95:2; 107:14; 115:6; 121:1; 134:3; 136:3; 145:3; 146:3. Verder zij nog vermeld: Psalm 89:5; 139:8; 104:8,9; 148:2,6.

Trefwoord 'verbond': Psalm 11:3; 25:4; 68:3; 78:6; 81:2,9,11,12; 90:1; 99:3; 103:7; 111:3,5; 119:5,39,44,50.

Idem pagina 149.

De bundel 'Gezangen voor Liturgie', hierin zij verwezen naar de volgende psalmen: Trefwoord 'aarde': Psalm 8^I en 8^{II}; 24:1; 65:3,4; 67^{II}; 1,3; 93; 100^I; 4; 103^{II}; 1; 104 en overigen.

Trefwoorden 'Schepper', 'schepping' en 'scheppen': Psalm 33:2; 65:6; 107; 121:1; 145^I en overigen.

Ook de volgende psalmen zijn het overwegen waard: Psalm 19^I; 19^{II}; 25^I en 25^{II}; 27; 29; 33; 36; 51^I en 51^{II}; 71; 72^I; 78; 85; 89; 90; 92; 97^I en 97^{II}; 98; 100^{II}; 107^I; 117^I en 117^{II}; 118^{II}; 2; 119^{II}; 150^{II}.

'Klein Dienstboek': Psalm 8^I en 8^{II}; 24; 27; 33; 47^I; 65:2,3,4; 66; 67; 72^{II}; 3 en 4; 72; 84^I; 85:3,4; 93; 95; 100; 103^I en 103^{II} en 103^{III}; 104^I; 117; 119:1 en 3; 127; 128; 150.

'Randstadbundel': Psalm 8^I (pg. 122); 24 (292); 19^I (299); 65 (226); 66 (249); 8^{II} (210); 85 (304); 95 (248); 100 (240); 93 (141); 103, 103^{II}, 103^{III} (147-151); 104 (137); 121 (190); 127 (212); 128 (297); 134 (228); 150 (194).

Gezangen

De gezangen uit het 'Liedboek der Kerken' die ons inziens in aanmerking komen zijn de volgende:

Trefwoord 'aarde': Men raadplege 'Concordantie bij de gezangen van het Liedboek der Kerken', pagina 14, 15 en 16.

Trefwoorden 'bewerken en bewaren': respectievelijk pagina 40 en 41.

Trefwoord 'natuur': Gezang 61:2(I).

Trefwoorden 'scheppen', 'Schepper', 'scheppersmacht' en 'schepping', zie pagina 248, 249.

In het bijzonder zij op de volgende gezangen geattendeerd:

Gezang 1; 2; 8; 17:1; 20(I); 21; 27; 30; 31; 38; 39(I); 43; 49(I); 57^A en 57^B; 61(I); 64; 65; 76:2; 86(I); 89; 94; 100; 104; 112; 119; 128; 129; 169; 172; 184; 200; 223; 224; 226; 234; 255; 271; 281; 282; 287; 288; 290; 302; 309; 314:1; 322; 323; 325; 344; 350; 357; 370; 371; 375; 382; 391; 394; 400; 412; 413; 424; 425; 426; 431(I); 435; 437; 448; 463; 464; 465; 478; 479; 480; 486; 488^A en 488^B; 489; 490.

Uit de bundel 'Zingend Geloven' (uitgave: Prof. Dr. G. van der Leeuw-Stichting, Amsterdam' 1981). (De bundel kan beschouwd worden als een aanvulling op het Liedboek voor de Kerken).

Gezang 5; 7; 10; 12; 16; 17; 23; 40; 57(I); 60; 117; 133; 134; 135; 136; 140; 141; 157(I);

159; 163; 167; 171; 184; 212; 213; 215(!); 250; 251; 255; 256; 257; 260; 261; 272;

'Gezangen voor Liturgie':

Gezang 417; 428; 429; 432; 433; 494; 495; 496; 527; 560; 566; 567A; 567B; 569.

'Klein Dienstboek':

Gezang 167; 170; 171; 172; 173; 174; 208; 212; 214; 216; 228; 239; 245; 246; 251; 253; 256; 264; 265(!); 314; 315; 321; 323; 324; 326.

'Randstadbundel':

Gezang 104; 106; 108; 255; 257; 267; 269; 367; 381; 384; 399; 400; 401; 408; 418; 419; 426; 427; 429;

'Alles wordt Nieuw', de delen I, II, III, IV of de Verzamelbundel 'Alles wordt Nieuw', uitgegeven door G.F. Callenbach bv Nijkerk. Dichteres Hanna Lam, muziek Wim ter Burg. De deeltjes of de verzamelbundel bevatten liederen geschikt voor gezin' school en kinderdiensten.

Deel I: Lied 1; 2; 3; 12; 18; 19; 21; 22; 25; 26(!); 30.

Deel II: Lied 1; 2; 9; 11; 12; 15; 16; 17; 24; 25; 26; 27.

Deel III: Lied 5; 6; 7; 9; 13; 14; 15; 16; 21; 28.

Deel IV: Lied 4; 10; 12; 13; 17(!); 18; 19; 23; 25(!); 28.

'Zing het Woord', een Liedboek voor de Kinderen, uitgegeven door de Nederlandsche Zondagsschool Vereeniging, Amsterdam. De kinderliederen sluiten goed aan bij het maandblad 'Kind en Zondag'.

Lied 10; 15; 16; 26(!); 27(!); 28; 33; 36; 37; 38; 44; 50; 51; 55; 57; 58; 59; 64; 66; 67(!); 69.

In de brochure 'Spoorzoeken in de Natuur', een project voor jongeren over Schepping, natuur en milieu, staan ook verwijzingen naar teksten en liederen. Uitgave: Dioce-saan Instituut Jeugd en Jongeren, Fatima-straat 5, 4834 XT Breda.

Liederen uit 'BEWAAR DE AARDE', project voor de Veertigdagentijd 1988, uitgegeven door het Katechetisch Centrum Tilburg. Naast liederen is dit project ons inziens een

uitstekende inspiratiebron voor schriftlezin-gen en voorbeden rond het thema 'Bewer-ken en Bewaren'. De rode draad van de le-zingen is VERBONDSTROUW. Ook ten aanzien van de opbouw van de liturgie kan men hierin goede ideeën opdoen. Met toe-stemming hebben we daaruit een tweetal liederen overgenomen.

BEWAAR DE AARDE

muz.: J.W.van de Velde

1 God geeft de aar- de aan ons

2 God geeft de aar- de aan ons om haar met

1 om haar met zorg te be- wa - ren

2 zorg te be - wa - ren

1 Wij slaan de han-den in- een staan om de

2 Wij slaan de han-den in- een

1 we - - reld- bol heen.

2 staan om de we- reldbol heen.

God sluit met ons een verbond
toont aan de hemel een teken
stelt aan het water een grens
en kiest partij voor de mens.

God heeft aan mensen gevraagd
leven en mensen te sparen.
Eeuwenlang gaat het nu door
geven wij God al gehoor.

God gaf ons mensen zijn woord
opdat wij vrij zouden leven
Tien woorden bood Hij ons aan,
geven ons grond van bestaan.

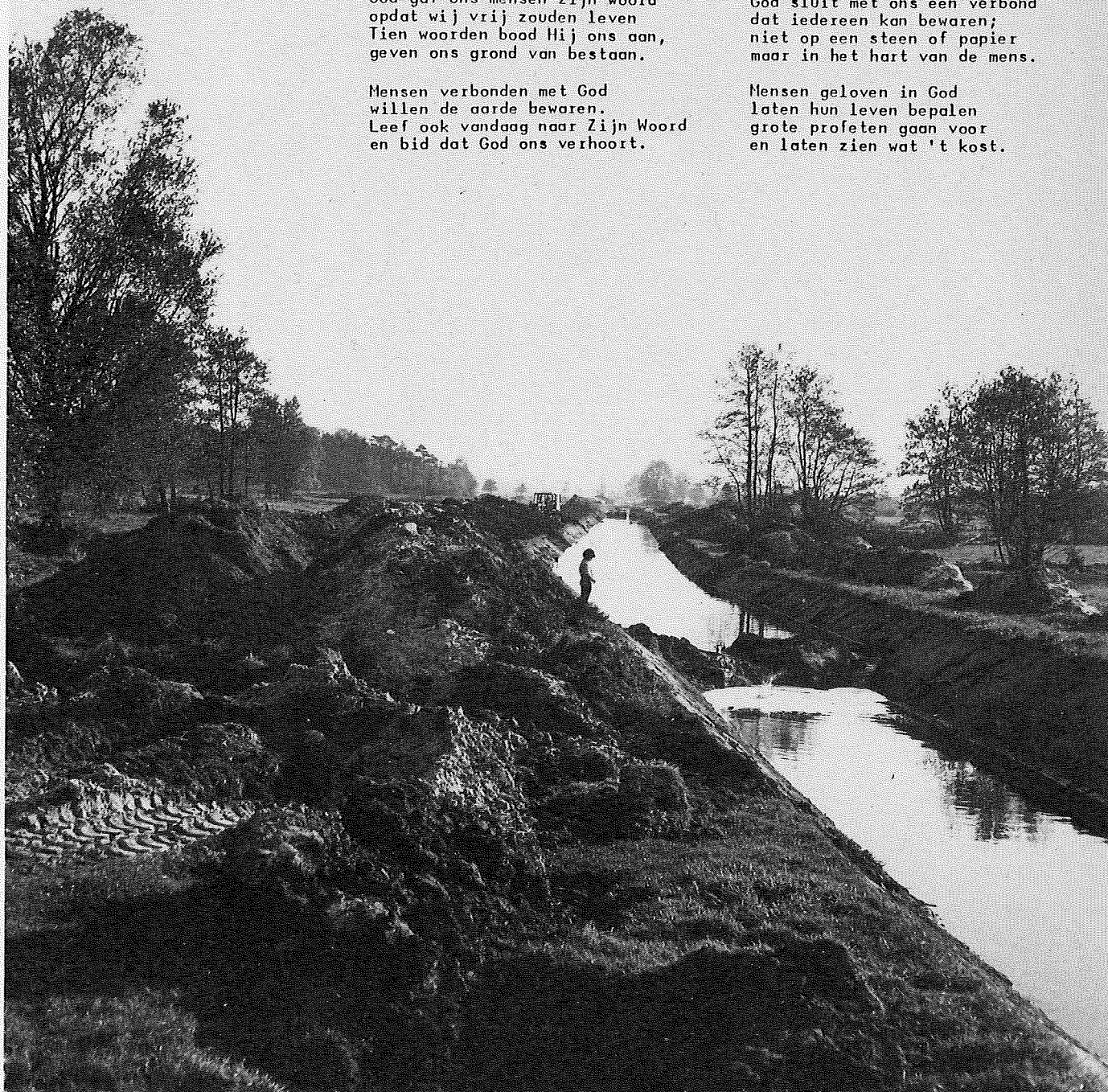
Mensen verbonden met God
willen de aarde bewaren.
Leef ook vandaag naar Zijn Woord
en bid dat God ons verhoort.

Trouw aan de woorden van God,
zien wij in Jezus gebeuren
wat geloof van ons vraagt:
het voegt de daad bij het woord!

Mensen vervreemden van God
en zijn hun redding vergeten.
Anderen helpen ons weer
op weg te gaan met Gods woord.

God sluit met ons een verbond
dat iedereen kan bewaren;
niet op een steen of papier
maar in het hart van de mens.

Mensen geloven in God
laten hun leven bepalen
grote profeten gaan voor
en laten zien wat 't kost.

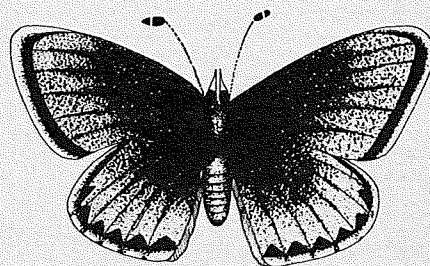

1 Zes hon - derd jaar is No - ach oud,
hij bouwt een ark van go - fer - hout
met ka - mers zon - der kie - ren,
en stal - len voor de die - ren.

De os en de e - zel,
de wolf, en de we - zel,
de tij - ger en de leeuw,
de me - rel en de meeuw,
de koe - koek en de ka - ke - toe,
de mar - ter en de ma - ra - boc.

Zijn ei - gen slu - we gang
gaat de slang.

Ja, al - le die - ren gaan er - in
en No - achs he - le huis - ge - zin.
God wil hen wel be - wa - ren
en voor de zond - vloed spa - ren.

- 2 Van alle dieren die bestaan
mogen er twee de ark in gaan.
Daar komen ze gelopen,
gevlogen en gekropen:

De aap en de ever,
de beer en de bever,
de krekel en de mier,
de gekko en de gier,
de kikker en de kakkerlak,
de hamster en de huisjesslak.
En helemaal vooraan
kraait de haan.

Alleen de vissen gaan niet mee,
die blijven in de grote zee.
De vissen hebben vinnen,
die hoeven niet naar binnen.

- 3 De regen valt, de vloed komt op
tot aan de hoogste heuveltop.
Maar Noachs ark kan drijven,
zo zal in leven blijven:

De uil en de emoe,
de zwaan en de zeboe,
de ekster en de kauw,
de panter en de pauw,
de eland en de olifant,
de gibbon en de goudfazant.
En heel gedwee en tam
is het lam.

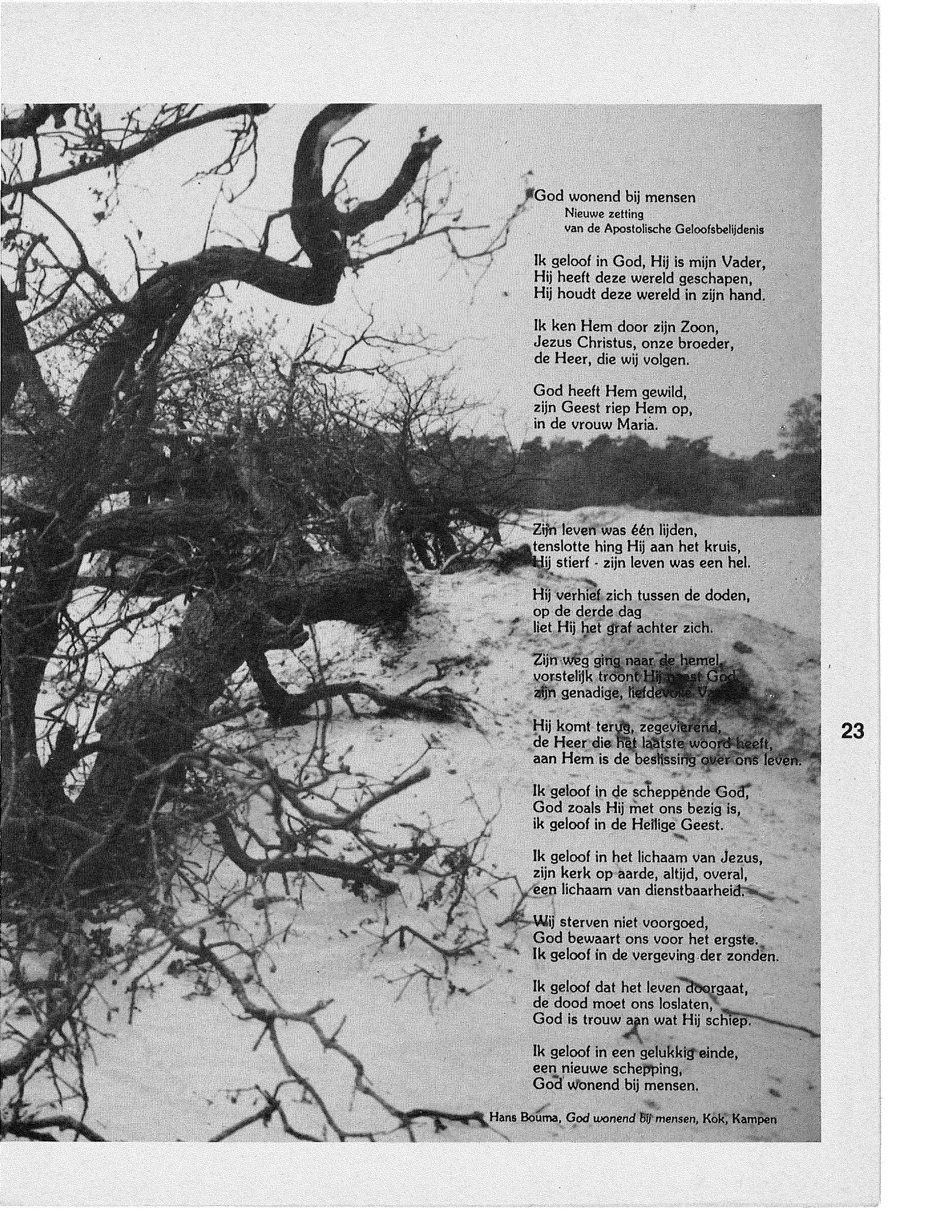
De zon, de sterren en de maan
die blijven aan de hemel staan.
Die zullen weer gaan schijnen
als 't water gaat verdwijnen.

- 4 En dan komt eindelijk de dag
dat Noach weer naar buiten mag.
Hij wil zijn redding vieren
met alle lieve dieren.

De eend en de ibis,
de fuut en de fitis,
de buffel en de rat,
de kever en de kat,
de pijlstaart en de pelikaan,
de luiaard en de leguaan.
En boven alles uit
zweeft de duif.

Ontroerd kijkt Noach naar omhoog
en ziet de eerste regenboog,
een teken in de wolken:
God zegent alle volken.

God wonend bij mensen

Nieuwe zetting
van de Apostolische Geloofsbelijdenis

Ik geloof in God, Hij is mijn Vader,
Hij heeft deze wereld geschapen,
Hij houdt deze wereld in zijn hand.

Ik ken Hem door zijn Zoon,
Jezus Christus, onze broeder,
de Heer, die wij volgen.

God heeft Hem gewild,
zijn Geest riep Hem op,
in de vrouw Maria.

Zijn leven was één lijden,
tenslotte hing Hij aan het kruis,
Hij stierf - zijn leven was een hel.

Hij verhief zich tussen de doden,
op de derde dag
liet Hij het graf achter zich.

Zijn weg ging naar de hemel,
vorstelijk troont Hij naast God,
zijn genadige, liefdevolle Vader.

Hij komt terug, zegevierend,
de Heer die het laatste woord heeft,
aan Hem is de beslissing over ons leven.

Ik geloof in de scheppende God,
God zoals Hij met ons bezig is,
ik geloof in de Heilige Geest.

Ik geloof in het lichaam van Jezus,
zijn kerk op aarde, altijd, overal,
een lichaam van dienstbaarheid.

Wij sterven niet voorgoed,
God bewaart ons voor het ergste.
Ik geloof in de vergeving der zonden.

Ik geloof dat het leven doorgaat,
de dood moet ons loslaten,
God is trouw aan wat Hij schiep.

Ik geloof in een gelukkig einde,
een nieuwe schepping,
God wonend bij mensen.

Hans Bouma, God wonend bij mensen, Kok, Kampen

c. Gebeden/voorbeden

Voor de gebeden en de voorbeden verwijzen wij graag allereerst, mutatis mutandis, naar het project "BEWAAR DE AARDE" van het Katechetisch Centrum Tilburg.

- Ook zij op andere bronnen gewezen zoals:
- 'In het huis van de Levende', W.R. van der Zee, uitgeverij Boekencentrum B.V., 's Gravenhage.
 - 'Gebeden en Psalmen', H. Oosterhuis, uitgeverij Ambo bv, Baarn.
 - 'Het nieuwe woord', (hoe kunnen wij bidden), J. Zink, Ambo bv, Baarn.

d. Belijdenissen

Hoop is

dat gevangen zitten niet het laatste is
 dat honger hebben niet het laatste is
 dat rotwerk hebben niet het laatste is
 dat macht niet het laatste is
 dat zonder werk zijn niet het laatste is
 dat ik je haat niet het laatste is
 dat steeds maar niet beter worden niet het laatste is
 dat niet mee kunnen komen niet het laatste is
 dat iemand kwijt geraakt zijn niet het laatste is
 dat schuld hebben aan een ongeluk niet het laatste is
 dat het kan me niet schelen niet het laatste is
 dat ik weet me geen raad niet het laatste is
 dat de wereld is een puinhoop niet het laatste is
 dat een rotstreek niet het laatste is
 dat helemaal alleen zijn niet het laatste is
 dat nergens meer zin in hebben niet het laatste is
 dat het allerlaatste niet het laatste is.

ONTFERM U OVER ONS

Omdat Gij het uiterste van ons verwacht,
 omdat Gij op ons hoopt, in ons gelooft,
 wilt bouwen op ons, bidden wij U

Heer ontferm U over ons

omdat wij zouden heersen over uw schepping,
 gestalte zouden geven aan uw zeggenschap,
 omdat wij uw beeld zouden zijn, bidden wij U

Heer ontferm U over ons

omdat Gij bondgenoten in ons wilt zien,
 medestrijders voor vrede en recht,
 kinderen van U, bidden wij U

Heer ontferm U over ons

omdat wij elkaar recht hebben te doen,
 omdat wij een naaste moeten zijn, de minste,
 mensen nederig en offervaardig, bidden wij U

Heer ontferm U over ons

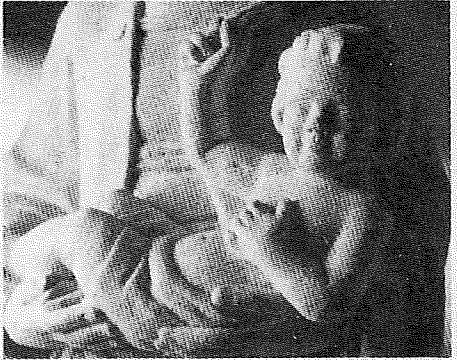
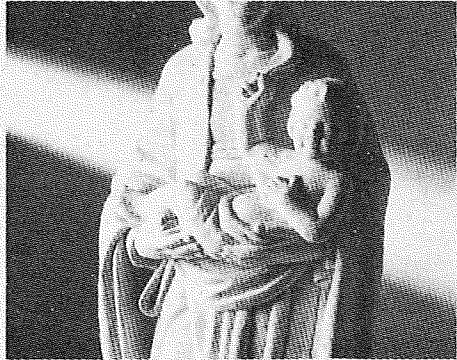
omdat deze wereld ónze wereld is,
 omdat óns hart overal in klopt,
 bidden wij U

Heer ontferm U over ons

omdat Gij onze beweegredenen kent,
 omdat Gij weet wat niemand weet,
 bidden wij U

Heer ontferm U over ons

HANS BOUMA

Kerkelijk vormingswerk: Leerhuizen, gespreks-groepen, kringenwerk, maar ook catechese en kerkelijk jeugdwerk.

Een goed rentmeesterschap met het oog op het behoud en de kwaliteitsverbetering van ons leefmilieu is niet van de ene dag op de andere bereikt. Allerlei belangen van particulieren en bedrijven spelen hierin een rol. Een mentaliteitsverandering en een nieuwe levensstijl komen alleen tot stand in een proces van "lange adem". Om tot een "commitment" te komen van christenen uit verschillende kerken zullen zij van de ernst, de noden en de verlangens van de lijdende schepping doordrongen moeten raken om tot gedragsverandering te komen. Dat dit ook offers kost in de persoonlijke levenssfeer staat bij voorbaat vast, willen wij een leefbare wereld kunnen overdragen aan onze kinderen en kleinkinderen. Zij hebben daar recht op.

In het vormingswerk van de kerken, willen christenen zich verdiepen in de thema's ten aanzien van "behoud van de schepping", niet om elkaar te versterken in het doemdenken, maar om in het persoonlijke leven en te zamen als kerken, milieubewegingen en politieke partijen, doelgericht bezig te zijn met het "behoud van de schepping". Met het materiaal dat ons verstrekt wordt door de Raad van Kerken en de milieubeweging kunnen leerhuizen, gespreks-groepen en kringenwerk opgezet worden. Dit alles is mogelijk in oecumenisch verband met daarbij de inschakeling van de (milieu)deskundigheid van plaatselijke groepen en bewegingen.

Raadzaam daarbij is dat de raden van de plaatselijke kerken een steungroep in het leven roepen die de programmering en organisatie van het toerustingsprogramma voor haar rekening neemt. Het "conciliair proces" is een proces van de kerken, derhalve moeten zij de eindverantwoordelijkheid dragen. Nog meer vormen van kerkelijk vormingswerk zijn denkbaar en uitvoerbaar. Het beleggen van avonden waarbij de gehele parochie of gemeente wordt uitgenodigd, waarin naast een lezing, ook een audio/vi-

sueel onderdeel is gepland. Discussie en gedachtenuitwisseling moeten daarin ook aan de orde komen. Zulke avonden lenen zich ook voor het houden van tentoonstellingen.

Hoewel dergelijke avonden zich minder goed lenen voor een proces tot mentaliteitsverandering, moeten we ze zeker niet onbeproefd laten, aangezien de praktijk geleerd heeft dat in de meeste gevallen maar een klein deel van de parochies en gemeenten deelneemt aan toerustingsprogramma's.

Een voorbeeld van een benadering vonden we in het rapport van de werkgroep atomium "anders over de schepping denken".

(uit Kosmos + oekumene 6e jaargang nr. 5/1972, pag. 135-138. Titel: "In de greep van het milieu".)

Wie de gegevens over de milieuvervuiling ernstig tot zich laat spreken, komt onontkoombaar tot deze conclusies:

1. milieuzorg is een kwestie van het voortbestaan van de mens en van alle plantaardig en dierlijk leven op aarde;
2. zoals nu voor het milieu gezorgd wordt is het slechts uitstel van executie;
3. een volstrekt andere houding tussen mens en natuur is geboden.

Het gaat in dit betoog om de vraag naar het wezen van het willen van de mens, die immers zowel door het milieu beïnvloed wordt als er macht over heeft. Wat wil de mens met die macht?

Wij gaan handelen over de elementaire grondinzichten van de mens over zichzelf en over de natuur. Deze inzichten zijn ten onzent heel vaak godsdienstig bepaald, want nauw verweven met de europees-christelijke traditie.

Wij willen ons bewust maken, wat als vanzelfsprekend aanvaard wordt. En dan vragen of wij dit vanzelfsprekende kunnen veranderen, corrigeren. Wij willen de bijbel opnieuw luisterend benaderen, in de hoop daardoor inzicht te verwerven om de wederzijdse beïnvloeding van de mens en de natuur in nieuw licht te zien en van daaruit impulsen tot correctie te ontvangen.

A. THEOLOGISCHE OPMERKINGEN

1. De mens als heer en beheerder

De primitieve mens kende schroom tegenover de natuur. De voortgaande ontmythologisering van de werkelijkheid heeft de mens het gevoel gegeven, dat hij vrijelijk over de natuur kon beschikken, als over een kapitaal waarop hij recht had. Beschaving stond gelijk aan (een toenemend) beschikken over de natuur. De mens, middelpunt van de werkelijkheid, onderwierp de niet-menselijke werkelijkheid aan zijn macht. De bijbel geeft voet aan deze mentaliteit, die ons vanzelfsprekend is geworden.. De mens mag de schepping beheersen, - maar binnen grenzen.

Gen. 1:26: "dat zij (de mensen) heersen over de vissen der zee en het gevogelte des hemels en over de gehele aarde en over al het kruipend gedierte, dat over de aarde kruipt".

Ps.8: "Gij doet hem (de mens) heersen over de werken uwer handen".

Hier valt op, dat de mens wel heer ("der schepping") is, maar tegelijk beheerder. Dat wil zeggen: er is een grens aan zijn heerschappij. Zijn heer-zijn is mandaat en zijn opdrachtgever blijft de Heer. De grens is niet duidelijk bepaald, maar hij is er, en de grens is te kennen in zijn opdracht. Daarvoor is de Tora, de wet, gegeven, ter voortdurende overweging.

Gen 2:15 laat zien dat de mens de hof van Eden mag bewerken en bewaren. De bewerking heeft een element van dienst in zich. Ook het nieuwe testament kent het beeld van de rentmeester (Luc. 16).

Onze conclusie is: het heersen van de mens over de schepping is afgeleide heerschappij, nl. van de Heer. De grens van de heerschappij moet steeds opnieuw, in verantwoordelijkheid tegenover de Heer, gevonden en geformuleerd worden.

2. Schepping als begrip bijna onhanteerbaar

Merkwaardig: in het Oude Testament komt het zelfstandig naamwoord "schepping" niet voor. In het Nieuwe Testament speelt het woord een ondergeschikte rol, behalve bij Paulus die in Rom. 8 over de schepping in barensnood, zuchtend om bevrijding, spreekt.

De schepping is niet een objectief gegeven, maar een verholde werkelijkheid die in Gods handen rust, die haar door lijden en zuchten leidt naar haar bestemming. De schepping is niet een ding, maar een beweging.

Het scheppingsverhaal is van betrekkelijk jonge datum. Eerst leerde Israel de bevrijdende God kennen en uit deze ervaring concludeerde men: deze leider-God is ook de beginner. In het scheppingsverhaal bejubelt Israel deze beginner van zijn weg a volk. De lof der schepping door God staat in deze samenhang.

De schepping is niet constateerbaar, maar de gelovige zal God om zijn scheppend werken prijzen zoals hij ook geprezen wordt om zijn voleinden.

3. Ontgoddelijking van de natuur

Israels geloof stond in sterke tegenstelling tot de godsdiensten van het Midden-Oosten. Voor deze openbaarden de goden zich in de natuur; voor Israel was God de God van zijn geschiedenis. Israel zag dat niet de natuur draagster was van openbaring, maar dat God zich openbaarde in zijn reddende daden jegens zijn volk. In het niet-Israelitisch levensbesef is de natuur een geheel van goddelijke machten en krachten, te vereren en te vrezen.

Maar in Israel wordt de natuur vrijgegeven

als werkterrein voor de mens. Zo wordt zij ontgoddelijk.

Zo wordt de natuur niet alleen vrijgemaakt van haar binding aan goden, aan demomen, maar ook vrijgegeven voor de mens: een vrijgegeven werkelijkheid waarover Gods geboden (in de zin van "Weisungen") zich uitstrekken. Zonder dit inzicht zou de techniek van de beheersing van de natuur ondenkbaar zijn. Verzet van de kerk tegen de wetenschap is eerder te verklaren uit de natuurlijke religieuze aandrift dan uit het echte bijbelse erfgoed. Het christelijke geloof, gevoed door de bijbel, heeft - vaak ondanks zichzelf - meegeholpen de godsdienstige voorwaarden te scheppen voor een steeds verdergaande beheersing van de natuur door de mens.

4. Heiligheid van God

Het geloof van Israel ontheiligde dus de natuur. Het vaagde dit sacrale element eruit weg. Maar was dit het einde van alle heiligheid? Neen!

De dingen waren niet - zoals de omringende volken meenden - heilig door inwonende machten en krachten, maar God, de enige heilige, trok de dingen in zijn sfeer. Bepaalde dingen bv. in de tempeldienst, werden door God "geheiligd", afgezonderd.

Heilig in bijbelse zin wil nooit zeggen dat iets van een bijzondere kwaliteit is, maar wel dat iets door God apart gesteld is tot zijn bijzondere dienst of om een specifiek getuigenis over Hem te geven. Het omgaan met de dingen die door God apart gesteld zijn, staat model voor de wijze waarop wij in ons hele leven met de dingen moeten omgaan. Het respect voor bijzondere, door God geheiligde dingen leidt tot de erkenning dat de gehele werkelijkheid en het ganse mensenleven door God geheiligd zijn. Wat betekent dit concreet voor mensen die dit zijn gaan zien?

Men moet voorop stellen, dat Gods heiliging zich, zoals het Oude Testament aanwijst, in de geschiedenis doorzet als gerechtigheid. De Heer onderscheidt zich, naar bijbelse getuigenis, van alle andere goden in zijn gerechtigheid, dat wil zeggen in zijn bevrijdende en barmhartige daden.

Als mensen in dit licht heiliging betrachten, zullen zij de goede schepping van God tot de bestemming brengen die God voor haar be-

doelt, nl. de "vrede" (sjaloorn) van het Rijk van God.

Hier nu ligt het richtsnoer voor alle menselijk handelen met de natuur; wij moeten haar heiligen. Niet omdat zij heilig is, maar omdat God haar tot "sjaloorn" bestemd heeft.

In deze heiliging liggen drie elementen:

1. de vreugdevolle verwondering en dankbaarheid om het geschapene;
2. de dienstbaarstelling van de natuur aan de gerechtigheid;
3. het open houden van de toekomst door het oprichten van tekenen die daarnaar verwijzen.

Concluderend zeggen wij dat wij niet romantisch met de natuur kunnen omgaan. De natuur is ons geen wet. Als wij met de natuur omgaan, doen wij dat als menselijke opdracht en we hebben daarbij gerechtigheid als richtsnoer en het Rijk Gods als hoop. Dat wil zeggen: de mens kan met de natuur niet doen wat hij wil. De natuur is "het toneel van de heerlijkheid Gods" want zij heeft een bestemming. En de mens is daarbij als beheerder betrokken.

B. ETISCHE VRAGEN (ALGEMEEN)

Na de theologische opmerkingen en op grond van wat wij concludeerden, stellen wij een aantal vragen op het gebied van het bewust menselijk handelen:

1. De heerschappij van de mens

- is het wel juist zonder meer de mens een voorrangpositie te geven binnen al het geschapene?

Moeten wij daarbij niet direct ook de grenzen van zijn heerschappij vaststellen? Thans ook in nieuwe, concrete geboden?

- Ligt er in het bijbelse denken niet veel meer gedachtengoed dat wij nog niet onderzocht hebben bij onze overweging, dat het moderne dogma: "wat kan, dat mag" bijbels onaanvaardbaar is?

- Doet niet juist de (op juiste wijze begrepen) cultuur, de natuur tot haar bestemming ko-

men? - Is er wel een beheer van al het geschapene dat mededeelzaam is ten aanzien niet alleen van mede-mensen, maar ook van mede-schepselen?

Zal de eenzijdigheid van onze heerschappij over de natuur op den duur de menselijkheid van de mens niet uithollen?

2. Terug tot de natuur?

- is wat wij in onze romantische buien "natuur" noemen er wel?

Moeten wij er niet van uitgaan dat zo'n natuur, die wij uit de klauwen van de despotische mens moeten redden, helemaal niet bestaat?

3. Mens en techniek

- Wij wijzen graag de natuurwetenschap en de techniek als de eigenlijke schuldigen van de milieuvernieling aan. Is niet veeleer de mens in zijn collectief gedrag, d.w.z. de maatschappij, de eigenlijke schuldige?

- Is de techniek niet gedemoniseerd, omdat de mens geen heer, maar slaaf van zijn werktuig is geworden?

- Heeft deze omkering in verhoudingen niet tot gevolg dat ook de verhouding met God en de naaste verkeerd komt te liggen?

- Hoe komen wij uit de tegenstelling van twee waarheden, nl. dat de techniek het humanum, het mens-zijn dient, en tegelijkertijd de mens als een demon overheerst?

4. Techniek als dienst

- Wat zijn de doelstellingen van onze technische cultuur? Heiliging en gerechtigheid of bekrompen nationale, economische doeleinden?

- Is het niet geloofsplicht, uit het gezichtspunt van de levensheiliging de kerk te vragen, te pleiten voor milieubeheer? Juist nu de vooruitzichten zo somber zijn. De kerk kan het fatalisme doorbreken.

Zo krijgt 1 Kor. 13 met de woorden: "deze drie, geloof, hoop en liefde", duidelijk betrekking op de gehele aarde. Wij hebben haar van Godswege lief; wij geloven in haar toekomst, wij hopen op allesomvattende vrede en gerechtigheid.

C. ETISCHE VRAGEN (DE PERSOON)

Terwijl wij hard moeten werken om klaar te komen met de sociaal-etische vragen, mogen wij de vragen van persoonlijk gedrag niet verwaarlozen. Het eigen gedrag kan invloed hebben op de hele samenleving. Hier volgen deze vragen:

1. Het Nieuwe Testament staat gereserveerd tegenover rijkdom. Tegelijk spreekt het van liefde voor het aardse, voor een goed leven. In dit perspectief ligt de vraag of wij beide evangelische noties geen recht zouden doen door te pleiten voor individuele soberheid en collectieve rijkdom? Wat zou dit, economisch vertaald, betekenen?

2. Licht er niet eenzelfde spanning tussen de algemene nadruk op de oud-testamentische kinderzegen en het enige keren gevoerde nieuw-testamentische pleidooi voor afzien van het huwelijk terwille van het Koninkrijk Gods?

3. Naar bijbels inzicht komt de mens niet tot zijn bestemming door zich alleen te laten leiden door zijn drang naar levensgeluk. De bijbelse mens is geen vitalist, ook al mint hij het leven. Zelfverloochening en offer wijzen steeds weer op de begrenzing.

Moet uit dit alles niet volgen, dat de leefnorm van de christen soberheid dient te zijn? Hierbij dient aangetekend dat het om een houding, niet om een voorschrift gaat. De houding van soberheid tegenover de natuur is totaal verschillend van die wij nu aannemen. Bij algemene aanvaarding van deze houding zal een proces op gang gebracht worden dat economische gevolgen heeft zowel voor het verkeer (geen roekeloos auto-gebruik) als voor materialen (verspilling papier, electriciteit).

N.B.!

Moeten de kerken niet een poging doen de hier opgeworpen vragen op grote schaal aan de orde te stellen?

Want de problemen zijn ernstig, de onwil tot zelfherziening bij de mens diepgeworteld.

zesde deel

Natuur- en milieueducatie, een planmatige aanpak van een vormingsproces

Het begrip -milieu- wordt door velen eigenlijk direct geassocieerd met -problemen- van afval, verontreinigde lucht, water en bodem.

En laten we eerlijk zijn, ook de insteek van het conciliair proces wordt gevormd door al die problemen die "de mens" veroorzaakt, als we spreken over vrede, gerechtigheid en behoud van de schepping. Het milieu-probleem komt dan ook zeer complex bij ons over. Het kent allerlei factoren, die door hun onderlinge tegenstrijdigheid een werkelijke oplossing vaak in de weg staan. Zo heeft het milieu-probleem een ecologische kant (voor mensen uit de milieubeweging meestal de belangrijkste) maar ook een ethische, politieke, sociaal-maatschappelijke, economische, een wetenschappelijke en een technische kant.

En achter al die "gezichten" van het milieu-probleem gaan soms weer grote belangen schuil, die een oplossing blokkeren. Zicht krijgen op dit milieu-probleem betekent ook inzicht krijgen op die achterliggende factoren.

Het doel van natuur- en milieueducatie

Natuur- en milieueducatie richt zich op de bevordering van het milieubeseef en milieuvriendelijk gedrag, of anders gezegd, op een mentaliteitsverandering die vertaald wordt in daadwerkelijk ander gedrag.

Het uiteindelijke doel van natuur- en milieueducatie is samen werken (in kerken, in het onderwijs, thuis,

op het werk, enz.) aan een samenleving geënt op de grenzen die de natuur stelt met de erkenning van de natuurlijke wetmatigheden en ecologische grenzen, die we niet mogen overschrijden.

De natuur- en milieueducatie probeert dat proces planmatig en gefaseerd vorm te geven. De keuze van de gehanteerde methoden is afhankelijk van de doelgroep. Elke doelgroep vraagt een eigen benaderingswijze, die zoveel mogelijk aansluit bij bestaande kennis, gewoonten, leef- en woonomstandigheden, enz.

Het blijkt dat mensen een aantal fasen moeten doorlopen voordat hun gedrag werkelijk verandert. Kort schematisch zijn deze fasen:

1. kennismaking met de problematiek (vergroten van kennis en inzicht);
2. ontwikkeling betrokkenheid (mensen motiveren om over het probleem door te denken en de eigen plaats daarin te bepalen);
3. Gedragsverandering (de mensen zetten zelf de stap om na te denken over ideeën om er zelf iets aan te doen);
4. gedragsbehoud (ander gedrag moet op lange termijn doorgaan. Dat houdt onder meer in: evaluatie, herhaling, blijvende confrontatie, beloning).

Met andere woorden, er komt een proces op gang bij de deelnemers. Dat proces is deels te sturen door

"We kunnen de aarde, de OIKOS, beschouwen als het huis dat we hebben gekregen om in te wonen. Voor de wijze waarop we dat doen hebben we de keuze uit twee mogelijkheden.

We kunnen het huis goed bewonen, er zuinig op zijn, het als goede rentmeesters beheren. We kunnen het ook uitwonen, laten verkrotten, onleefbaar laten worden.

Wat we ook kiezen, we zullen ons één ding goed moeten realiseren.. één ding goed moeten realiseren.. We kunnen niet verhuizen!"

Uitspraak oud-minister Ginjaar

goed te formuleren wat en op welke wijze je iets wilt bereiken. Of dat nu met een catechesegroep is of via een leerhuisproces.

Een schema dat de basis kan vormen voor het opstellen van een strategie en aanpak staat hieronder:

DOEL

De doelomschrijving

DOELGROEP

Analyse van de doelgroep, de groep waarop de activiteiten worden gericht

INHOUD

Omschrijving van de inhoud van de voorlichtende en educatieve activiteiten

METHODE

Keuze van de educatieve methoden en werkvormen

ORGANISATIE

Planning van de organisatie

TAAKVERDELING

Maken van een taakverdeling

UITVOERING

De uitvoering

EVALUATIE

De (tussentijdse) evaluatie.

Met kinderen of jongeren krijg je een heel andere aanpak dan met volwassenen. Een activiteit van één avond heeft een heel andere impact, inwerking dan een proces van meerdere dagen of avonden.

En dan komt dat thema "behoud van de Schepping, behoud van het Leefmilieu" op ons af, in al zijn complexiteit.

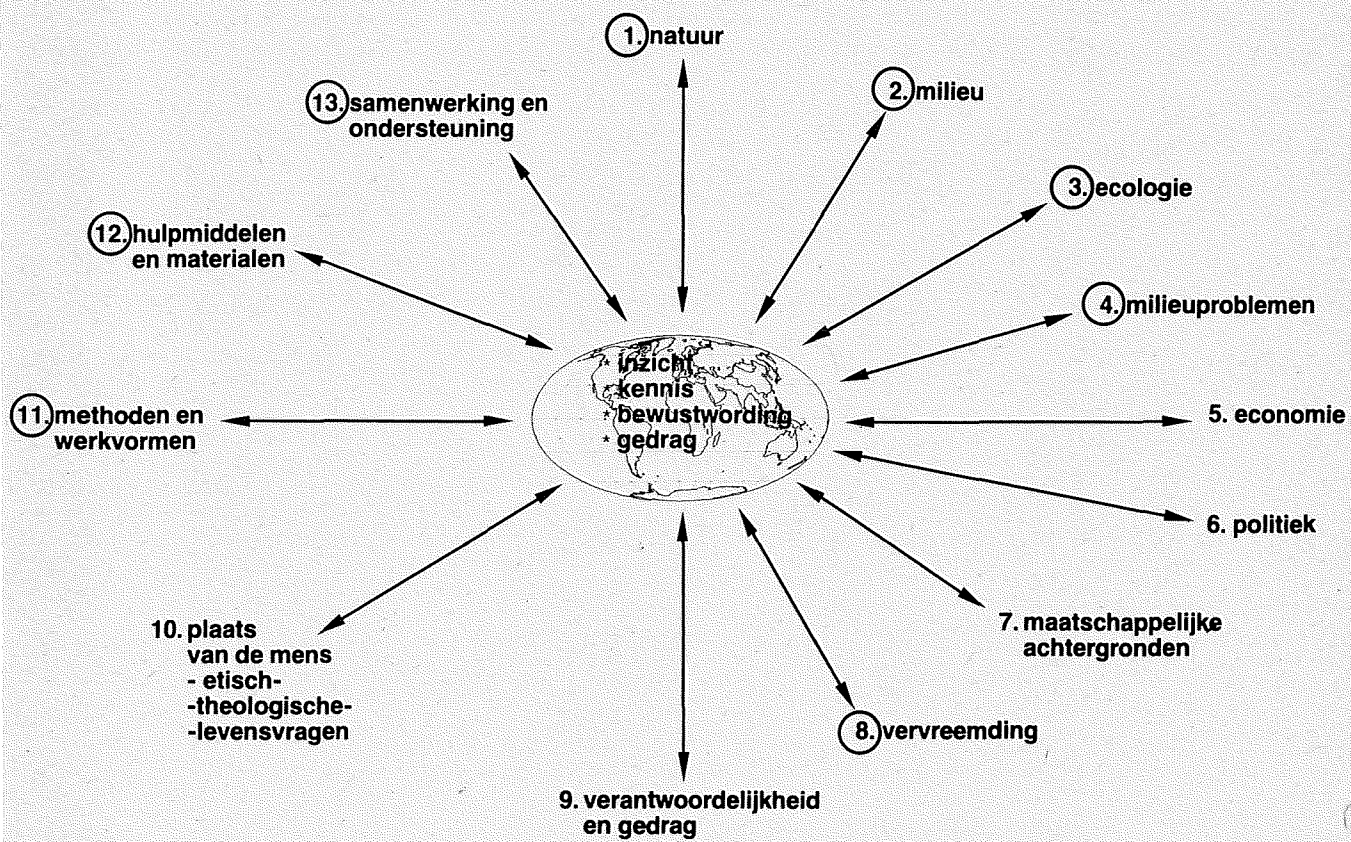
Elementen die aan de orde komen, of waar gebruik van gemaakt kan worden in een milieu-vormingsproces.

Zie schema pagina 31.

Het is niet eens een compleet beeld, maar wel een start van waaruit gewerkt kan worden.

Wij menen dat bij de opzet van activiteiten en vormings-processen in kerkelijk verband veel steun en medewerking kan en mag worden verwacht van (vooral plaatselijke) milieuorganisaties, met name voor de bovengenoemde onderwerpen waarvan het nummer omcirkeld is.

Een poging om de onderwerpen iets verder uit te werken.

1 en 8 Natuur en vervreemding

Eigenlijk is het logisch dat dit onderwerp bovenaan staat. Logisch? Wat weten we eigenlijk nog van de natuur en hoe functioneert die? Misschien ligt een van de grote oorzaken van ons roekeloos omgaan met de natuur en het milieu wel in het feit dat we vergaand vervreemd zijn van diezelfde natuur en niet eens meer in de gaten hebben dat we voor ons leven en overleven volkomen afhankelijk zijn van de natuur, van schoon water, een schone lucht, een zuivere bodem, van planten, dieren, enz.

We zijn vaak geneigd de natuur buiten onszelf te plaatsen, zo van: natuur, dat is het bos, de bloemen, de dieren enz. En meestal bekijken we de natuur alleen met een recreatief oog. Het is goed om dan eens wat nader stil te staan bij die begrippen: natuur en milieu. Begrippen die te pas en te onpas gebruikt worden.

Als kader en kapstok zouden we er van uit kunnen gaan dat we onder het begrip natuur zouden kunnen verstaan:

"de samenhang, het samenspel tussen plantenwereld, dierenwereld en de levenloze natuur, wat wij wel noemen het a-biotische milieu".

Deze 'levenloze' natuur wordt gevormd door factoren als het klimaat, de atmosfeer, de bodem- en luchtgesteldheid, de aan- of afwezigheid van water, enz. enz. De mens is evenals alle andere zoogdieren volledig van dit samenspel, deze samenhang afhankelijk. We moeten nog veel van de natuur leren. We kunnen nog veel van de natuur genieten. Dieper ingaan op hoe de natuur functioneert,

zou in geen enkel natuur- en milieu-educatief proces mogen ontbreken, alleen dan kunnen we die vervreemding doorbreken.

2. Milieu

Het begrip milieu wordt door velen, zoals we reeds zeiden, eigenlijk direct geassocieerd met -problemen- van afval, verontreinigde lucht, bodem en water.

In feite zouden we onder het begrip milieu kunnen en moeten verstaan: "de omgeving, temidden van en door middel waarvan een (elk) organisme kan leven en overleven". En die omgeving bestaat dan weer uit een verzameling van uitwendige factoren als het klimaat ter plekke, het bodemrelief, de samenstelling van de bodem, de waterhuishouding en de invloeden van en de relaties tot andere organismen, de mens inbegrepen. Wel even een heel andere benadering dan die welke we gewend zijn. Als we deze benadering kiezen, drukt dat ook het doemdenken de kop in en gaan we zoeken naar een weg om anders met natuur en milieu om te gaan.

Maar, al dat leven speelt zich af in een uiterst dunne schil rond de aarde, onze OIKOS, ons huis waarin we met zijn allen wonen. Als we de doorsnede van de aarde (plm. 12.700 km) verkleinen tot 63,5 cm. is de biosfeer, de levenslaag om de aarde (plm. 20 km, maar in feite veel minder) niet meer dan slechts 1 millimeter! En dat geeft heel duidelijk de kwetsbaarheid aan en de noodzaak om ons als mens in te houden en bescheiden op te stellen.

3. Ecologie

In de natuur, in het milieu vinden wij allerlei relaties tussen levende wezens en hun omgeving. Denk maar eens aan voedselrelaties, huisvestingsrelaties, concurrentie, parasitisme, symbiose, enz.

Dat is tevens het terrein waarmee de wetenschap van de ecologie zich bezig houdt. Maar de ecologie is daarnaast ook een veel wijder begrip, een kader dat probeert aan te geven, waarom leven op aarde mogelijk is. Het woord ecologie is afgeleid van het Griekse OIKOS, wat betekent huis of woning. En je zou kunnen zeggen dat de ecologie de leer is, de wetenschap van dat huis (= de aarde) waarin wij wonen, en zich bezighoudt met de vraag hoe dat huis in elkaar zit.

4. Milieuproblemen

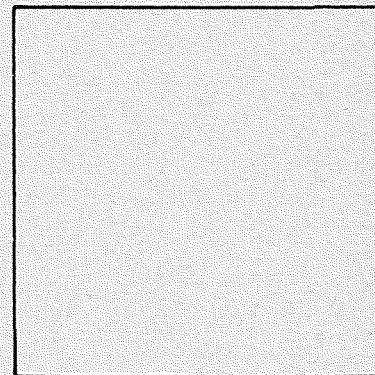
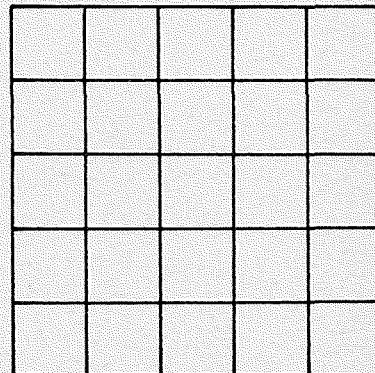
Zure regen, afval, chemisch afval, bossterfte, verontreinigende bodem, lucht, water, erosie, zo kunnen we nog wel even doorgaan. Zeer grootschalig bedreigen we natuur en milieu. Onderstaand schema geeft aan hoe grootschalige exploitatie en verontreiniging leiden tot aantasting en vernietiging.

De mens, die oorspronkelijk volledig paste in dat natuurlijke milieu begon in te grijpen in dat milieu en de eerste verstoring was daar. De verstoringen waren eerst nog kleinschalig, later op veel grotere schaal. Er zijn voorbeelden op vele terreinen: luchtverontreiniging, waterverontreiniging, verontreiniging van de bodem, schaalvergroting in de landbouw en een enorm beslag op de steeds schaarser wordende ruimte door woningbouw, wegen en industrieën. En die verstoringen gaan ook in een steeds sneller tempo. De mens rationaliseert, legt monocultures

aan, doet aan 'schaalvergroting'. Een schematisch voorbeeld geeft de kwetsbaarheid van die handelwijze aan.

Men zou kunnen zeggen dat we onze eigen ramen ingooien! Pak één steen (= verstoring) en probeer daar een zo groot mogelijk oppervlak mee te vernietigen. Wat gebeurt er? Het linkerraam, dat evenveel licht doorlaat als het rechter, zal vrijwel geheel intact blijven. Slechts één of twee ruitjes gaan kapot. Het andere raam zal geheel aan diggelen gaan als we dezelfde steen erdoor gooien.

25 kleine ruitjes —————→
een even groot
oppervlak als...
een groot glasraam —————→

Als we vanuit een ecologische invalshoek kijken dan is het linkerraam een situatie van natuurlijk evenwicht. Verstoringen kunnen redelijk snel zijn hersteld (slechts één of twee ruitjes vervangen, de rest blijft heel). Het grote raam ligt geheel aan diggelen. Onze grootschalige manier van handelen is dus heel kwetsbaar en erg kostbaar! En... onze monocultures moeten we letterlijk en figuurlijk met kunst- en 'vlieg'-werk in stand houden, laat staan het wegwerken van de ernstige vervuiling van de bodem, het water en de lucht; die kosten rijzen helemaal de pan uit.

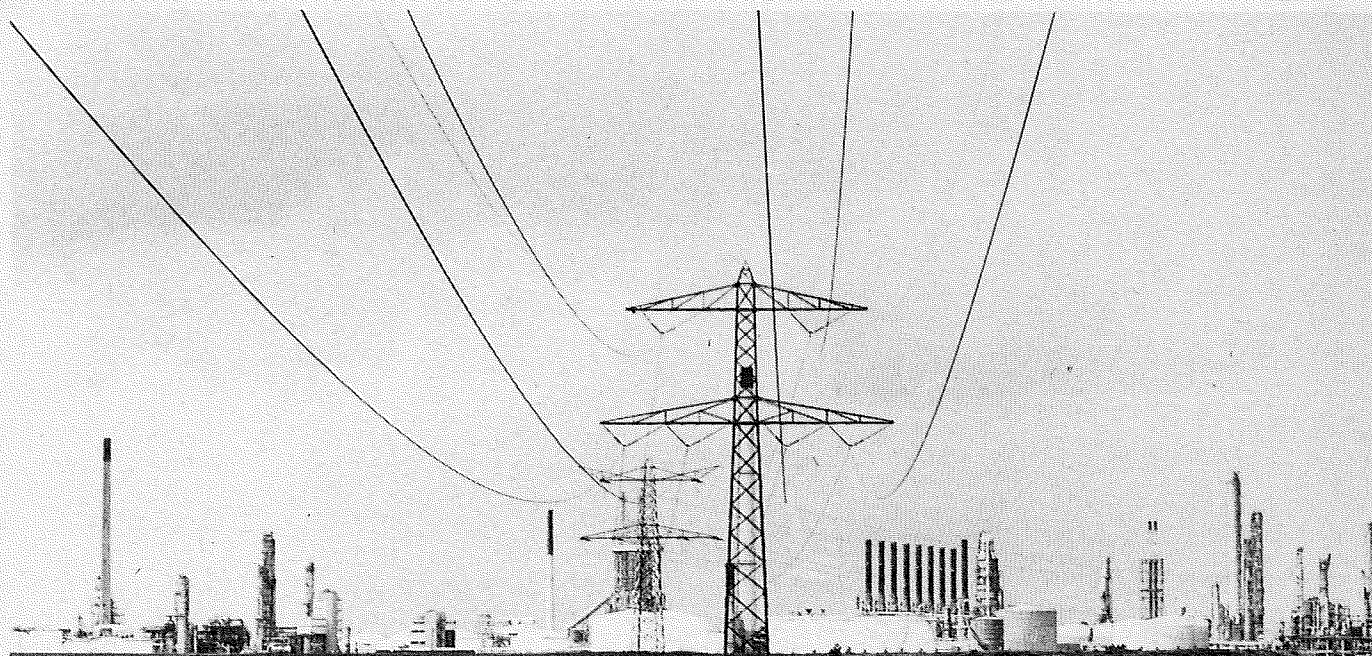
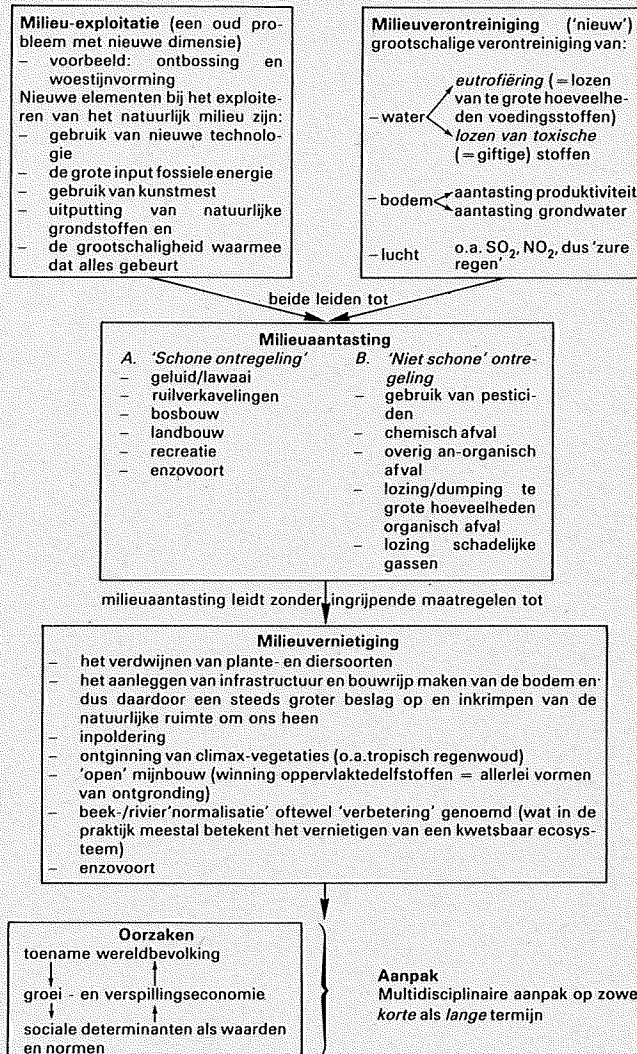
Maar nog steeds blijven wij alleen maar de mens centraal stellen en kiezen veelal voor het kortstondig eigenbelang. We redeneren alleen vanuit eigen menselijk standpunt, wensen en behoeften. We zien dan ook niet meer dat we onze eigen ruiten ingooien.

5, 6 en 7 Economische, politieke en maatschappelijke achtergronden.

ONOMKEERBARE VERNIETIGING!

En denk nu niet meteen: "Ach, het valt wel mee, je merkt er direct toch niet veel van, doemdenkers!" (zie schema pag. 34).

Want het gaat snel, heel snel. We kunnen rustig stellen dat de mensheid zich momenteel bevindt in een gigantische stroomversnelling. Denk maar eens aan de enorme toename van kennis en de verwerking ervan

door gebruik van computers, de enorme versnelling en toename van de mogelijkheden om ons te verplaatsen, de enorme stijging van de productie van allerlei consumptie-goederen, de sterke toename van de wereldbevolking, waarbij dan ook nog eens het voedsel onrechtvaardig wordt verdeeld en last but not least de enorme toename van onze vernietigingskracht. En dat allemaal in de laatste 50 à 100 jaar, en gepaard gaande met een gigantische aanslag op onze reserves op aarde en gepaard gaande met een verschrikkelijke hoeveelheid afval, die vrijkomt in de bodem, lucht en water. En dan vaak ook nog stoffen, die wij langs chemische weg hebben gemaakt en waar de natuur geen raad mee weet!

We durven de stelling best aan dat onze welvaart een hele grote bedreiging begint te worden voor ons welzijn. En we durven ook de stelling aan dat deze milieuproblematiek alles te maken heeft met de beide andere thema's van het conciliair proces, nl. gerechtigheid en vrede!

We leven in een wel heel natuur- en milieuvriendelijke en dus mensvriendelijke wereld. En dat geeft ons wel eens het angstige gevoel dat we ons reservaatjes creëren van hoe het eens was, we scheppen ons science-fiction-achtige beelden waarbij onze natuurmonumenten, de vogels, de planten stoffige museumstukken dreigen te worden.

We leven in een wereld, een (met name de westerse) samenleving, waarin de grenzen gesteld worden door economie en werkgelegenheid. We worden overstelpt met kunstmatig gekweekte behoeften en stimuli, die ons doen geloven dat we al die welvaartsproducten ook echt nodig hebben.

We zijn de OIKOS, ons huis, onze woning aan het vervuilen, aan het verzieken. En daarbij komt dan ook nog dat een ingreep hier, grote milieugevolgen kan hebben elders. Moeten we pas wakker worden van rampen als Tsjernobyl of Sandoz?

Het trieste is echter ook dat het woord economie ook is afgeleid van het Griekse woord OIKOS. OIKO-NOMOS, wat we zouden kunnen zien als de kunst, het weten, hoe dat huis, die aarde, te bewonen, op basis van de wetmatigheden van dat huis. Maar wat doen wij? Wij halen roofzuchtig alles eruit wat erin zit en dumpen onze rotzooi erin terug. En dat is ecologisch gezien zelfmoord.

Wij zijn de ecologische grenzen uit het oog verloren en kennen niet meer de natuurlijke wetmatigheden die ook voor de mens gelden. Wij zien eenvoudig niet meer, dat alles met alles te maken heeft.

Op dit punt gekomen, kun je je afvragen, hoe ver de mens eigenlijk nog ongestraft kan gaan met het omverwerpen van natuurlijke systemen en het op gang brengen van onomkeerbare processen die uiteindelijk tot vernietiging van leven zullen leiden?

En waar haalt de mens überhaupt het recht vandaan om op een dergelijke wijze met de Schepping en zijn medeschepselen om te gaan?

Economisch en politiek gezien ligt hier een zeer grote verantwoordelijkheid. Maar wij maken de politiek toch zelf???

9 en 10. Verantwoordelijkheid en gedrag

De plaats van de mens.

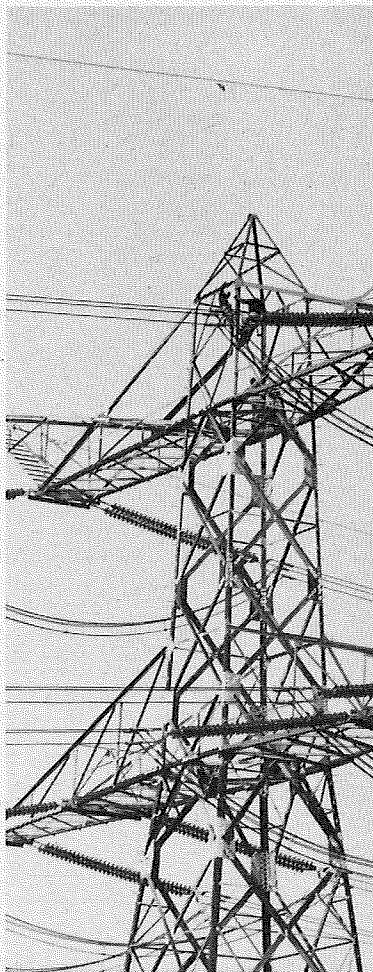
Ethische, theologische en levensvragen.

Wij dragen allen een enorme verantwoordelijkheid met ons mee, terwijl we ons daar weinig van bewust zijn. Daarom denken we dat de kerken in Nederland en elders hierin een belangrijke taak moeten en kunnen vervullen.

Laten we proberen eens twee lijnen te schetsen van ontwikkelingen die in sterke mate een stempel drukken en een licht werpen op onze houding ten opzichte van natuur en milieu.

Zo'n 6 miljard jaar geleden ontstond de aarde als een gloeiende gas- en stofbol. Geologen schatten dat getal op basis van het verval van radio-actieve atomen. 6 Miljard = 6 met 9 nullen!

Plusminus 4,5 miljard jaar geleden vormde zich de eerste vaste aardkorst. De ontwikkelingen gaan heel langzaam. Ongeveer 2,5 à 3 miljard jaar geleden ontstaan de eerste primitieve plant- en diersoorten. Steeds meer organismen komen tot ontwikkeling en langzaam, uiterst langzaam groeit er een fijngevoelig maar dynamisch natuurlijk evenwicht dat gekenmerkt wordt door een

EEN DODE MUS (TIEN PROTESTEN)

1. bomen geveld
vogels gevlogen
vissen gestikt

alsof de duivel
ermee speelde

en inderdaad
2. toen de zon
in het water scheen

ontstelde hij zeer
3. eindeloos
hopeloos
het bos van de mensen

geen boom meer te zien
4. bleef het maar
bij de tak
waarop wij zaten

heel de boom
zagen wij om
5. wordt de aarde
weer woest en ledig
als in den beginne

het zou het einde zijn
6. ik heb
een vlinder gezien

hoop doet leven
7. ik huiver voor de tijd
dat we zullen vechten
om een dode mus
8. niet straffeloos
verstoort de mens de orde

bezaaid met vuil
onheil baren
9. was het maar
bij de beesten af
er zou nog hoop zijn

het is
bij de mensen af
10. het leed der dieren
is het ergste

zij hebben er
geen woorden voor

Hans Bouma

veelheid van natuurlijke kringlopen en relaties tussen al die organismen onderling en hun omgeving. Uiteindelijk ontstaat er een wereld zoals we die nu kennen. Pas in een erg laat stadium verschijnt de mens ten tonele. Je zou kunnen zeggen pas 'een minuut voor twaalf'. Een mens die in al zijn functies en gedragingen volkomen afhankelijk is van zijn natuurlijke omgeving voor voedsel, beschutting, kortom voor leven en overleven. De mens is hier volkomen een onderdeel van het natuurlijke milieu. Dat is de eerste lijn, een lijn van evolutie.

Een vergelijkbare lijn is ook te schetsen vanuit een bijbelse scheppingsgedachte. En ook dan moet je een paar heel opmerkelijke zaken constateren. Volgens het boek Genesis schiep God de aarde in zes dagen. Misschien staan we er wel te weinig bij stil dat de schrijver van Genesis na iedere dag, na het scheppen van de zee en het land, het licht, de zon en de sterren, de planten, het lopende en kruipende gedierte in het veld, iedere keer weer met groot genoegen en blijdschap constateerde: "en zie Hij zag dat het zeer goed was!"

Maar op die zesde dag zei Hij ook: "Laat ons mensen maken naar ons beeld". En Hij gaf de mens de opdracht die aarde, zijn schepping, te bebouwen, te bewerken en te bewaren. Wat dat laatste betreft, bewaren komt van het Hebreeuws sjamar, wat naast bewaren ook kan betekenen -bewaken-. Waartegen zou Gods schepping bewaakt moeten worden? Waarschijnlijk tegen de laatstgekome in de schepping, tegen de mens zelf. Hij zal zichzelf in de gaten moeten houden. Het bebouwen en bewerken hebben wij nu en vroeger in overvloed gedaan. Je ziet de resultaten om je heen. De tweede opdracht: het bewaken en bewaren heeft de toen en nu mens nogal verwaarloosd! Op veel plaatsen in de bijbel kunnen we Gods bezorgdheid over de schepping lezen en komt hij met wetten en verordeningen. En altijd heeft de mens die aan zijn laars gelapt. Zo maken we ons nu zorgen over de honderden gifbelten in ons land en over de milieugevolgen van 5,5 miljoen varkens in de provincie Noord-Brabant, over de ernstige verontreiniging van lucht, water en bodem.

Niet alleen nu, maar ook vroeger was er al sprake van ernstige bedreigingen van na-

tuur en milieu. In de bijbel zijn daar verschillende verwijzingen naar te vinden:

We noemden al de instelling van het Sabbatjaar en Jubeljaar in Lev. 25:1-22, die verder reikte dan een primitieve landbouwtechnische methode. We beseffen nu dat door opgejaagde groei zaken uit hun kracht kunnen groeien. Dat geldt zowel voor de Schepping als voor ons huidige economische systeem. Op dezelfde voet voortgaan kan niet anders dan leiden tot doodgroei, en dus ondergang, voor beide.

Jesaja 24 zegt dan ook: "de aarde treurt, verwelkt - want de aarde is ontviid door haar bewoners, omdat zij de wetten hebben overtreden". Ook die kreet van Jesaja is nu nog even actueel als toen. Door de eeuwen heen blijkt dat de mens evenmin als het Joodse volk toendertijd, hieruit lering heeft getrokken. Hij is altijd zijn eigen gang gegaan en is steeds verder vervreemd van zijn natuurlijke oorsprong, zijn natuurlijk milieu. Hij heeft zijn opdracht tot bewaren verzaakt! Vanuit de eerst-geschetste, zeg maar evolutie-lijn, zien wij dat hij voor al zijn functies volkomen afhankelijk is van zijn natuurlijk milieu (denk aan voedsel, schone lucht om te ademen, levende wezens om zich heen om zich mee te voeden en om mee om te gaan). Vanuit de tweede lijn zien we een opdracht om heel zorgvuldig als goede rentmeesters die aarde te beheren.

Bij beide lijnen is de mens steeds meer zijn eigen gang gegaan. Ook hebben het christendom en de kerken steeds een sterk antropocentrisch, op de mens gericht, karakter gehad, ook in de leerstellingen...

En hoe groot is niet de invloed van kerk en christendom op met name onze westerse cultuur en de ontwikkeling van wetenschap en techniek geweest.

Met name in wetenschap en techniek wordt de natuur steeds meer verzakelijkt. Een man als de filosoof Descartes stelde de mens als wezen duidelijk superieur boven alle andere wezens. Van eerbied voor de natuur is bij hem geen sprake en hij ziet de natuur dan ook als object, waarmee je kunt doen wat je wilt. Geen wonder dat zijn stellingname wetenschap en techniek een enorme stimulans gaf. Dit had vele goede ontwikkelingen tot gevolg maar ook negatieve. Wetenschap en techniek brachten welvaart. De mens bouwde steden, kon zich sneller verplaatsen, legde wegen aan en legde een steeds groter

beslag op ruimte in de stad en op het platteland. Het gevaar is groot en eigenlijk is het al zo dat de mens in een sterk kunstmatig milieu komt te wonen dat in niets meer gelijkt op het natuurlijk milieu waar hij uit voort kwam, met als gevolg: vervreemding van dat natuurlijke milieu.

Stelling:

"Elk organisme, dus ook de mens, is voor leven en overleven afhankelijk van het milieu waarin het voor komt. Als dat milieu bedreigt wordt, wordt tevens dat organisme bedreigd. De mens vormt daarop geen uitzondering. Elke ingreep in het natuurlijke milieu kan daarom tevens een potentiële bedreiging vormen voor het (voort)bestaan van de menselijke soort".

Dat roept vele ethische, theologische en levensvragen op, zoals: Wat betekenen al die milieuproblemen voor mij als mens, als christen? En wat kan ik er zelf aan doen? In de delen een, drie en vijf gingen we hierop al in. Ook in dit deel onder 11. Methoden en werkvormen, gaan we nog in op discussievragen en stellingen.

11. Methoden en werkvormen

In dit hoofdstuk bieden we enkele praktische handreikingen om met dit thema aan de slag te gaan. Er worden enige praktische (methodisch-didactische) werkvormen besproken.

Er zijn immers naast verbale overdracht van kennis, andere vormen van kennisverrijking, waarbij vooral gedacht kan worden aan zelfwerkzaamheid, uitproberen, discussie, gebruik van audio-visuele hulpmiddelen, spelvormen, enz.

Een leerproces vraagt om afwisseling. De spanningsboog om informatie op te nemen is over het algemeen kort. Het hanteren van verschillende werkvormen kan de aandacht vasthouden en de concentratie bevorderen.

Wat voorbeelden van methoden en werkvormen.

11a. Excursies

Er zijn vele mogelijkheden om door middel

van excursies kennis en inzicht te verkrijgen. Hier slechts een paar voorbeelden.

- *excursie naar een natuurgebied
- *een stadswandeling gericht op de natuur in de woonomgeving.
- *een bezoek, excursie aan 'gecontroleerde' stortplaats of vuilverbrandingsinstallatie; gevolgd door een bezoek aan een gemeente die tracht door middel van gescheiden inzameling de afvalstroom in te dammen, of een bezoek aan een inzameldepot voor (klein) chemisch afval. Ter plekke kan uitgelegd worden welke effecten deze werkwijzen hebben op natuur en milieu.
- *zure regen excursie. De gevolgen van luchtvervuiling zijn op veel plaatsen (heelaas) goed waarneembaar. We kunnen denken aan de gevolgen van 'zure regen'. In samenwerking met bijvoorbeeld ambtenaren van Staatsbosbeheer kan een excursie worden gehouden naar een bosgebied waar het effect van de 'zure dispositie', de zure neerslag, goed zichtbaar is. Op dezelfde wijze kan een tocht worden gemaakt naar een gebied dat rijk is aan korstmossen. Korstmossen functioneren als indicatoren, als 'knipperbollen' van moeder natuur. Zij zijn zeer gevoelig voor luchtverontreiniging. Op plaatsen waar de lucht zuiver is, zijn vele soorten korstmossen aan te treffen. Daar waar er sprake is van flinke luchtvervuiling, zijn slechts enkele zogenaamde tolerante soorten, te vinden. Tenslotte kan worden overwogen een bezoek te brengen aan een cultuurmonument, dat van de zure regen heeft te lijden. Een bekend voorbeeld vormt de St. Jan in 's Hertogenbosch.
- *bezoek aan een intensieve veehouderij of bio-industrie, gevolgd door een bezoek aan een gemengd bedrijf.
- *een bezoek aan een verontreinigde beek, rivier, plas, kanaal, enz., gevolgd door een bezoek aan een zuiveringsinstallatie.
- *een excursie naar een supermarkt (wat je weggooit is o.a. al de verpakking!).

11b. De omgeving verkennen

De deelnemers moeten hun eigen omgeving leren ontdekken. Zij moeten vaststellen wat er aan de hand is en daarbij gebruik maken van al hun zintuigen.

Een deelnemersgroep wordt bijvoorbeeld verdeeld in kleine groepjes die naar buiten gaan en daar gedurende een half uur op een plek inventariseren wat met de zintuigen waarneembaar is. Een groepje concentreert zich bijvoorbeeld dat halve uur op hetgeen men hoort. Een tweede groepje concentreert zich op hetgeen men ziet. Andere groepjes gaan ruiken en voelen.

Na een half uur worden de resultaten van de groepjes verzameld en besproken. Het zal blijken dat met de verschillende zintuigen soms dezelfde en vaak geheel verschillende waarnemingen zijn gedaan. De bedoeling is de zintuigen te scherpen en natuur en milieu eens op een geheel andere wijze te benaderen en te interpreteren.

11c. Produkt-analyse-spel

Om inzicht te krijgen in de verandering en toename van de afvalstromen en in de effecten van de verstoringen daarvan op natuur en milieu kunnen de deelnemers ieder voor zich een thuis gebruikt produkt (bijvoorbeeld een volautomatische elektronisch beveiligde elektrische tandenborstel of een computerspelletje voor de kinderen) analyseren. Een St.Nicolaasfolder die men -ongevraagd!- in de bus krijgt heeft bijvoorbeeld heel wat te bieden. Een en ander kan als volgt worden aangepakt:

Uit de folder wordt de afbeelding van het produkt geknipt. Deze wordt in de linkerbovenhoek van een vel papier geplakt. Iedere deelnemer ontvangt een ander produkt op een eigen vel papier. Vervolgens moet hij/zij proberen antwoord te geven op de volgende vragen:

1. wat is het voor een produkt?
2. waarvan is het gemaakt (welke grondstoffen zijn er voor gebruikt)?
3. waar komen de grondstoffen vandaan?
Dus geografisch gezien waarbij aan de lange transportafstanden, die veel energie (olie!) vergen, kan worden gedacht;
4. hoe wordt het gemaakt en ontstaan er bij dat proces ook reeds afvalstoffen?
5. waarvoor wordt het gebruikt?
6. is het écht nodig?
7. hoe lang gaat het mee?
8. is het geschikt voor hergebruik?
9. waar blijft het uiteindelijk?
10. hoe komt het bij de consument?
enzovoort.

* Men hoeft geen warenkennis-specialist te zijn. Er mag gerust een gokje worden gewaagd waar het produkt (of de grondstoffen) vandaan komt. Het gaat erom inzicht te krijgen in het ingewikkelde van het productie-systeem en van het consumptie-systeem. Deze zijn naast toename van de bevolking, de belangrijkste oorzaken van de afvalbergen en andere milieuproblemen. Plenair worden de resultaten besproken en geevalueerd. De ervaring leert dat door deze aanpak met andere ogen naar het milieuprobleem wordt gekeken, dat afval heet.

De conclusies zullen verrassend zijn (deze houdt u nog even voor uzelf), bijvoorbeeld:

- * bij elk produkt komt altijd direct of uiteindelijk afval vrij in bodem, lucht of water;
- * we zijn zeer afhankelijk van de olie-industrie;
- * er zijn zeer veel produkten met een korte levensduur om nog niet te spreken van de wegwerpprodukten;
- * zeer veel produkten worden gekocht omdat het bezit ervan luxe of status met zich meebrengt;
- * vaak is hergebruik moeilijk of niet mogelijk;
- * dat geldt eveneens voor recycling;
- * de omzetsnelheid van het produkt is van een groot economisch belang;
- * een groot deel van de afvalstroom bestaat uit verpakking;
- * er is onvoorstelbaar veel keuze en de reclame werkt als een 'verborgen verleider', want we denken vaak echt dat we het nodig hebben. Veel behoeften zijn kunstmatig gekweekt. Kunnen we die afleren?

11d. Determinatie van soorten

De deelnemers kan de opdracht gegeven worden:

- * de plantesoorten in een maïsveld te determineren (bijvoorbeeld een stuk van 5 vierkante meter);
- * de plantesoorten in een blauw grasland of korenveld te determineren (vergelijkbare oppervlakte als hierboven);

Discussievragen kunnen hierbij zijn:

- welke oorzaken liggen aan dit grote verschil in aantal soorten ten grondslag?
- welke gevolgen zal een en ander kunnen hebben voor het milieu?

11e. Rollen/simulatiespelen

Rond de milieuproblematiek zijn vele onderwerpen die gebruikt kunnen worden voor rollenspelen en simulatiespelen. De bedoeling van dergelijke 'spelen' is vooral om zich te kunnen verplaatsen in de vele belangen die rond milieuproblemen spelen, om reacties te leren begrijpen en inschatten en om met die reacties te leren omgaan.

Enkele voorbeelden van onderwerpen waar een simulatie- of rollenspel op gericht kan worden zijn:

- * een ruimtelijk ordeningsspel, waarin de belangen van bedrijfsleven, landbouw, burgers, milieugroep, lokale overheid, enzovoort door verschillende deelnemers met een op die betreffende categorie afgestemde rolomschrijving worden gespeeld. Men moet zich daarbij zo strikt mogelijk aan de rolomschrijving houden.
- * een situatie van ernstige bodemverontreiniging in een woonwijk, waarbij wijkbewoners zich vierkant afzetten tegen de lokale overheid, terwijl het betrokken bedrijf niets wil ondernemen en dreigt met ontslag van veel werknemers, die ook in de wijk wonen. Belangrijk is dat de deelnemers zicht krijgen in het verloop van een dergelijke situatie, hoe ze daarin zelf reageren en hoe ze omgaan met reacties (en vaak emoties!) van betrokkenen.

11f. Argumentatiespel

Het leren beargumenteren van eigen vooringenomen standpunten en het leren luisteren naar argumenten van anderen is de bedoeling van dit spel.

De deelnemers moeten geconfronteerd worden met een aantal stellingen. Deze stellingen moeten duidelijk zijn. Ze mogen zwart-wit of eenzijdig zijn. Ze moeten in ieder geval uitdagend zijn. Het gaat vooral om de argumenten waarmee men aangeeft het eens of oneens te zijn.

Voorbeelden van stellingen zijn:

- * Elk organisme is voor leven en overleven afhankelijk van het milieu waarin het voorkomt. Als dat milieu bedreigd wordt, wordt tevens dat organisme bedreigd. En de

mens vormt daarop zeker geen uitzondering! Elke ingreep in het natuurlijk milieu is daarom tevens een potentiële bedreiging voor het voortbestaan van de menselijke soort.

- * Milieuproblemen zijn slechts een negatief randverschijnsel van onze westerse samenleving. Je zult dat altijd blijven houden en je moet er mee leren leven. We zullen het dus maar moeten accepteren.
- * Milieuproblemen worden zwaar overtrokken door al die milieufreaks. Het valt allemaal wel mee, want technisch gezien zijn alle milieuproblemen oplosbaar.
- * De kerk heeft geen taak als het gaat over het terugdringen van milieuproblemen.
- * De mens heeft, voortkomend uit en onderdeel zijnde van het natuurlijke milieu, niet het recht zijn eigen leefmilieu te vernietigen.

Iedere deelnemer bestudeert zijn eigen standpunten en stellingen. Alle deelnemers krijgen vijf verschillende gekleurde kaartjes, die elk een eigen betekenis hebben.

Rood = ik ben het met de stelling oneens, omdat...

Roze = ik ben het gedeeltelijk oneens, maar...

Wit = geen mening, omdat...

Lichtgroen = ik ben het gedeeltelijk eens, maar...

Donkergroen = ik ben het helemaal eens met de stelling, omdat...

Als iedereen haar of zijn standpunt heeft bepaald en kleur heeft gekozen worden de kaartjes eerst tegelijkertijd aan de anderen getoond, voor men iets zegt.

De verschillen worden dan duidelijk, want nooit heeft iedereen dezelfde keuze. De discussie over de aangevoerde argumenten kan beginnen bij de twee meest extreme standpunten, die kenbaar zijn gemaakt door de kleuren rood en donkergroen.

Het gaat er natuurlijk niet om hoeveel er voor of hoeveel er tegen de stelling zijn. Het gaat om het zelf zoeken naar eigen argumenten om voor of tegen te zijn, om eigen meningsvorming, en om die eigen mening te toetsen aan die van anderen.

11g. Lezingen

Voor het krijgen van een goed inzicht in de verschillende problemen is het belangrijk in gesprek te komen met mensen van allerlei sectoren en organisaties. Als over bedreigde soorten of dierenbescherming een gesprek wordt opgezet, zou men mensen kunnen vragen uit de kring van een organisatie als 'Lekker Dier' of 'Greenpeace' of onderzoekers die werkzaam zijn op het terrein van de vivisectie en hun tegenstanders. De lezing of discussie behoort een geïntegreerd deel uit te maken van de gehele opbouw van het vormingsproces of de cursus. Dat geldt ook voor het gebruik van audio-visuele middelen.

11h. Opdrachten

Ook hier zijn legio mogelijkheden, om er een paar te noemen:

- * Milieu-vriendelijke stoffen.

Bij deze opdracht kunnen deelnemers inzicht krijgen in het gegeven hoe milieu-vijandige stoffen in onze samenleving een plaats hebben gekregen waarbij nauwelijks gelet wordt op de ernstige gevolgen voor natuur en milieu.

De deelnemers wordt gevraagd om eens gedurende een kwartier op een rijtje te zetten welke milieu-vijandige/-onvriendelijke stoffen zij in hun eigen huishouden of thuis gebruiken. Dat kunnen schoonmaakmiddelen, verfverdunder, bestrijdingsmiddelen voor de moestuin, muizenverdelger, insectenbestrijdingsmiddelen, geurvreter, enz. zijn. Na een kwartier worden de resultaten gerapporteerd. Een ieder zal ontdekken dat hij geen complete lijst had. Ook zal men ontdekken dat de lijst zeer groot is! En wat verdwijnt er in het toilet, de gootsteen of de vuilniszak?

Deze opdracht is eveneens bedoeld om de omvang van het milieuprobleem te schetsen en de eigen verantwoordelijkheid van ieder individu.

- * Probeer een zo compleet mogelijke lijst van de functies van water samen te stellen. Werk deze functies enigszins uit. Geef per functie aan welke negatieve en positieve effecten hiervan voor het water (mens, plant, dier en milieu) kunnen worden verwacht. Zo ontdekt men zelf welke belang-

rijke rol het water in het leven inneemt, van welk belang het is het zuiver te houden en op welke wijze de mens er mee omgaat.

- * Maak een inventarisatie van de kwetsbare punten langs de waterrand. Breng deze in kaart en geef daarbij aan waarom zich hier 'milieu-ongelukjes' kunnen voordoen.
- * Probeer eens samen te formuleren wat ieder individu zelf zou kunnen doen aan de verbetering van het leefmilieu.

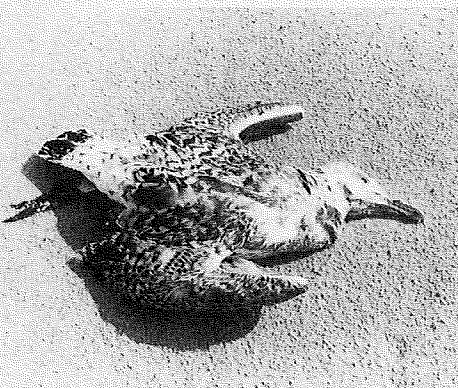
12. Hulpmiddelen en materialen

Als we kijken naar de complexiteit van milieuproblemen komen allerlei onderwerpen naar voren:

- * afval (waaronder -klein- chemisch afval)
- * zure regen
- * ruimtelijke ordening ten koste van natuurgebied
- * erosie hier en in de derde wereld
- * afbraak van de beschermende ozonlaag
- * bossterfte en de vernietiging van het tropisch regenwoud
- * mestproblematiek en grondwatervervuiling
- * vervuilde bodem, lucht en water
- * verbruik en misbruik van grondstoffen
- * verdwijnen (in hoog tempo!) van planten- en diersoorten (in 1990 een plant- of diersoort per uur!)
- * en dit rijtje is nog veel langer te maken.

In de afgelopen jaren is, vooral door de milieuorganisaties in Nederland, zeer veel educatief en voorlichtend materiaal samengesteld. Er is bijna geen onderwerp te bedenken of er is wel materiaal over gemaakt in de vorm van

- * tentoonstellingen

- * dia-series
- * video-producties
- * leskisten
- * zeer veel literatuur
- * films
- * lesbrieven
- * lesprojecten voor basis-, voortgezet onderwijs, maar ook voor volwasseneneducatie.

Al die materialen kunnen veelal prima gebruikt worden in allerlei kerkelijke vormingsituaties. Deze werkmapp geeft onvoldoende ruimte om daar uitputtend op in te gaan.

Verspreid over het land zijn vele milieuorganisaties en milieueducatieve centra of milieu informatiecentra waar veel van deze materialen voorhanden zijn.

Een aantal landelijke organisaties heeft van de vervaardigde materialen catalogi samengesteld die een duidelijk beeld geven van wat er is.

Om een paar organisaties te noemen:

- * Landelijk Steunpunt voor Natuur en Milieueducatie (L.S.M.N.E.)
Damrak 28-30
1012 LJ Amsterdam
tel.: 020-261716
- * Instituut voor Natuurbeschermingseducatie (I.V.N.)
Plantage Middenlaan 41
Postbus 20123
1000 HA Amsterdam
tel.: 020-228115
- * Stichting voor Milieueducatie (S.M.E.)
F.C. Dondersstraat 17
Postbus 13030
3507 LA Utrecht
tel.: 030-713734
- * Stichting Natuur en Milieu
Donkerstraat 17

3511 KB Utrecht

tel.: 030-331328

- * Milieuwinkel Amsterdam

Henri Polaklaan 42

1018 CT Amsterdam

tel.: 020-244989

- * Vereniging Milieudefensie

Damrak 26

1012 LJ Amsterdam

tel.: 020-221366

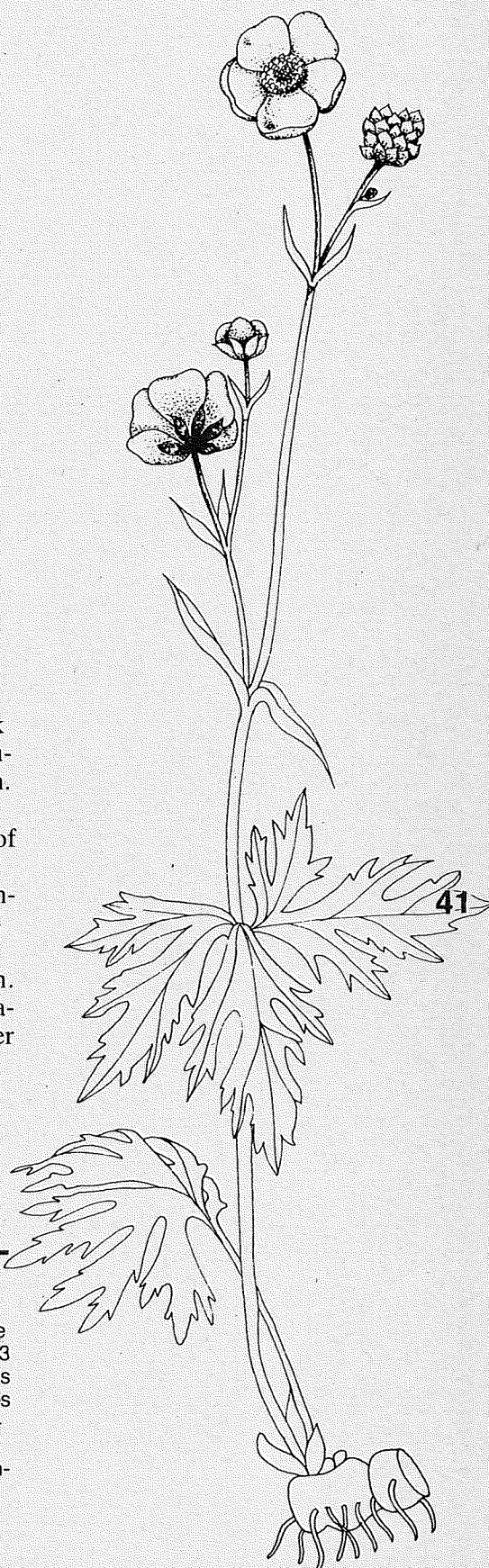
13. Ondersteuning en samenwerking

Plaatselijk zijn door het hele land vele milieuorganisaties actief. Ook zijn er veel plaatsen waar milieueducatieve- en/of informatiecentra zijn.

Of er in uw omgeving zo'n groep of instelling actief is en waar mee samengewerkt kan worden, kunt u informeren bij de provinciale consultants natuur- en milieueducatie, die in elke provincie werkzaam zijn. Bij hen kunt u ook terecht met vragen om ondersteuning, vragen over landelijke milieuorganisaties, vragen over materialen, de opzet van activiteiten, enzovoort.

Adressen van de provinciale consultants natuur- en milieueducatie:

- * Groningen - Heiko Pentenga, Emmasinge 15, 9726 AJ Groningen, tel.: 050-135933
- * Friesland - Herman Sieben, bezoekadres Huizumerlaan 23, Leeuwarden; postadres Postbus 8901 BH Leeuwarden, tel.: 058-130463
- * Drente - Jan Tuttel en Geert de Vries (onderwijs), bezoekadres Cort van der Lindenstraat 6, Assen; postadres Postbus 125, 9400 AC Assen, tel.: 05920-42122

- * Overijssel - Natuur- en Milieufederatie Overijssel, Nico Driesen, Thorbeckegracht 22, 8011 VM Zwolle, tel.: 038-217166
- * Gelderland - Douwe Jan Joustra, Jansbuitensingel 14, 6811 AB Arnhem, tel.: 085-512927
- * Utrecht - Gosse Jongstra en Yolie Mulkens Landgoed Oostbroek, Bunnikseweg 39, 3732 HV De Bilt, tel.: 030-770599
- * Noord-Holland - Ruud Maarschall, Nicolaasstraat 2b, 1506 BB Zaandam, tel.: 075-179978
- * Zuid-Holland - Beatrijs van de Lisdonk, Blekerssingel 56, 2806 AC Gouda, tel.: 01820-25292
- * Zeeland - Marten Wiersma, bezoekadres Singelstraat 7, Goes; postadres Postbus 334, 4460 AS Goes, tel.: 01100-11675
- * Noord-Brabant - Arnold Schut, bezoekadres Spoorlaan 434c, Tilburg; postadres Postbus 9042, 5000 AH Tilburg, tel.: 013-357846
- * Limburg - John van den Heuvel, bezoekadres Minderbroederssingel 15b, Roermond; postadres Postbus 455, 6040 AL Roermond, tel.: 04750-19928

Voor meer informatie kunt u ook terecht bij of gewoon lid worden van:
Vereniging voor Goed Rentmeesterschap
Singelstraat 7
4461 HZ Goes
Bankrelaties: ABN Goes: 51.01.42.109
Postgiro: 56 93 462

De Vereniging Goed Rentmeesterschap wil activiteiten op het gebied van milieu en kerk stimuleren.

Dat doet zij ondermeer door:

- * uitgave van studie en gespreksmateriaal
- * organisatie van conferenties en studie-bijeenkomsten
- * ontwikkeling van op specifieke doelgroepen gerichte scholing
- * het steunen van actieve mensen op dit gebied, bv. door het stimuleren van regionale of lokale groepen.

De Vereniging werd opgericht in maart 1984. Als grondslag koos zij: "...de zorg voor Gods Schepping die mensen en groepen mensen verplichten tot daadwerkelijke solidariteit met de hen omringende natuur, het landschap en het milieu, zulks in de meest ruime zin des woords.

De Vereniging heeft als doel om vraagstukken betreffende het behoud en beheer en verbetering van het natuurlijk milieu in zowel Nederland als daarbuiten inzichtelijk te maken en mensen en groepen van mensen aan te sporen daadwerkelijk deel te nemen aan behoud, beheer en verbetering van het natuurlijk milieu in de ruimste zin des woords. Daarbij richt de Vereniging zich in eerste instantie op leden en groepen leden van de geïnstitutionaliseerde kerkgenootschappen in Nederland, benevens op groepen en organisaties die zich op christelijke levensovertuiging hebben georganiseerd.

De Vereniging is een vrijwilligersorganisatie, met een oecumenisch karakter.

b i j l a g e :

Een Proeve Van Taakomschrijving

Een proeve van taakomschrijving of taakopdracht van een (oecumenische) werkgroep "Kerk en Milieuvraagstukken"

Vooraf

De lokale kerk die de uitnodiging om deel te nemen aan het conciliair proces serieus neemt, zal er goed aan doen zo spoedig mogelijk de voorbereiding en uitvoering ter hand te nemen. Zeker op een nog zo onbekend terrein als de milieuvraagstukken. De middelen die haar daarvoor ten dienste staan zijn:

- * verkondiging en viering
- * bewustmaking
- * initiatie van of participatie bij concrete activiteiten
- * pastoraat en diaconaat.

De mate waarin, in het kader van het conciliair proces, aandacht besteed kan worden aan milieuvraagstukken hangt uiteraard af van de (kerkelijke) situatie ter plaatse. Om de te initiëren activiteiten te coördineren en te stimuleren kunnen kerkraden en/of parochieraden (waar mogelijk tesamen) onder hun verantwoordelijkheid een lokale werkgroep 'kerk en milieuvraagstukken' benoemen en installeren.

De taakopdracht van deze werkgroep zou er als volgt uit kunnen zien:

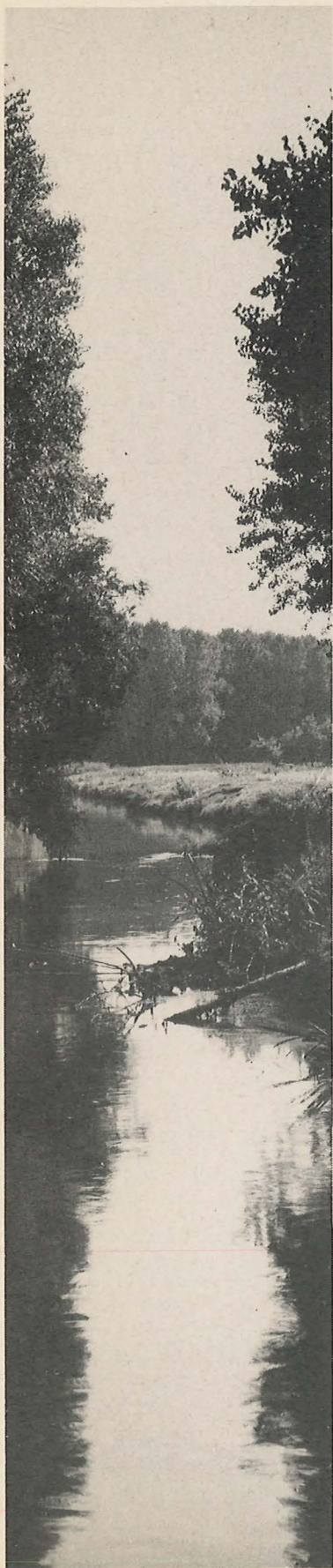
1. De werkgroep moet binnen de lokale gemeente(n) en/of parochie(s) zorgdragen voor het initiëren en coördineren van activiteiten welke de gemeente(n) en/of parochie(s) stimuleren om aandacht te besteden aan en medeverantwoordelijkheid te dragen voor de bestrijding van de milieuvuiling en het behoud van de Schepping.
2. De werkgroep draagt zorg voor de verdere toerusting van gemeente(n) en/of parochie(s) tot bezinning over de milieuvraagstukken en opvoeding tot milieubehoud.

3. De werkzaamheden van de werkgroep dienen er op gericht te zijn de aandacht voor milieuvraagstukken zoveel mogelijk binnen de bestaande activiteiten te stimuleren en te continueren en waar mogelijk nieuwe activiteiten te starten.
4. De werkgroep dient te streven naar goede contacten en samenwerking met plaatselijke organisaties binnen en buiten de kerk die voeding kunnen geven aan het functioneren van de werkgroep.

Uitvoerende taken van de werkgroep

1. Inventarisatie van de mogelijkheden die er lokaal zijn om, al of niet in oecumenisch verband, aandacht te besteden aan milieuvraagstukken.
- 2a. Inventarisatie van instellingen of groepen of organisaties binnen en buiten de kerk die in hun 'normale activiteiten' al bij de thematiek betrokken zijn.
- b. Inventarisatie van bruikbare materialen en middelen en de bekendmaking hiervan en het toegankelijk maken voor anderen.
3. De werkgroep moet naast uitvoerende taken beleidsvoorbereidend zijn voor kerkraad en/of parochieraad in zaken die op het terrein van de milieuproblematiek liggen. Daarvoor is het van belang dat leden van de diaconie en/of parochievergadering benoemd worden in de werkgroep.
4. De werkgroep functioneert als een soort catalysator om samenwerking tussen groepen binnen en buiten de kerk mogelijk te maken en om eventuele tegenstellingen bespreekbaar te houden of te maken.
5. De werkgroep stelt een werkplan op voor één à twee jaar op basis van haar taakopdracht. Dit werkplan kan gericht zijn op de

stimulering en ondersteuning van activiteiten op het terrein van o.a.

- * liturgie en diaconaat
 - * vormings- en toerustingswerk als catechese, jongerenpastoraat, leerhuizen, gespreksgroepen en kringenwerk.
 - * publiciteit, het verzorgen van een vaste colum in het lokale kerkblad/parochieblad, waarin in samenwerking met andere instanties de lezers geïnformeerd worden over zaken die het werkveld van de werkgroep betreffen.
6. De werkgroep kan dienen als toegangskanaal voor materialen en initiatieven die van buitenaf de kerk binnen komen.
 7. De werkgroep rapporteert en legt verantwoording af (tussentijds) aan de kerk- en/of parochieraden over de voortgang en stand van zaken.

Samenstelling

De werkgroep zou uit minimaal 5, maximaal 10 leden kunnen bestaan. Zitting zouden kunnen hebben één à twee vertegenwoordigers van de kerkraden en/of parochieraden; enkele leden vanuit het vormings- en toerustingswerk; leden op persoonlijke titel en zo mogelijk toegevoegde leden vanuit organisaties waarmee samengewerkt wordt (bv. van plaatselijke milieuorganisaties). De leden worden door de kerkraad en/of parochieraad benoemd.

Colophon

Lay-out:
K.O.R. Productions, Tilburg

Drukwerk:
De Werkwinkel, Tilburg

De samenstellers:
Tjeerd Hamstra is Gereformeerd predikant te Oosterhout,
Arnold Schut is provinciaal consulent natuur- en milieueducatie in Noord-Brabant

'Om te bewerken en te bewaren' is een uitgave van de provinciaal consulent natuur- en milieueducatie Noord-Brabant, Postbus 9042, 5000 HA Tilburg, telefoon: 013-357846 en de Vereniging Goed Rentmeesterschap, Singelstraat 7, 4461 HZ Goes

Verkrijgbaar bij:
Provinciaal consulent n.m.e. Noord-Brabant en
Natuur- en milieuinformatiecentrum 'de bolster'
Postbus 9053, 5000 HB Tilburg
Spoorlaan 434, tel.: 013-364870

Tilburg, april 1988.

Deze werkmap is gedrukt op kringlooppapier.

